

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(квітень 2024 року)

Зміст

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя)	4
GEORGIA v. russia (IV): стверджені численні порушення прав етнічних грузинів, що проживали по обидва боки від лінії розмежування окупованої частини Грузії, вчинювані окупаційною владою російської федерації і владою де-факто Абхазії та Південної Осетії – порушення	4
CARÊME v. France [GC]: скарга колишнього мера муніципалітету Гранд-Сінт на недостатні дії Франції щодо запобігання зміні клімату – заяву визнано неприйнятною (несумісна <i>ratione personae</i>)	10
DUARTE AGOSTINHO AND OTHERS v. Portugal and 32 others [GC]: нинішні та серйозні майбутні наслідки зміни клімату, спричинені, серед іншого, стверджувано неналежною політикою 32 Договірних Держав – заяву визнано неприйнятною з огляду на відсутність екстериторіальної юрисдикції у 31 Договірній Державі за Конвенцією та невичерпання заявниками національних засобів юридичного захисту стосовно Португалії	13
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	
VEREIN KLIMASENIORINNEN SCHWEIZ AND OTHERS v. Switzerland [GC]: невжиття Урядом Швейцарії всупереч своїм міжнародним зобов'язанням дієвих заходів для боротьби з наслідками глобального потепління, що призвело до погіршення умов життя та здоров'я заявників – порушення	19
BALA v. Albania: встановлена органами влади п'ятнадцятирічна заборона заявниці претендувати на посаду судді Конституційного Суду Албанії та деякі інші найвищі посади у сфері правосуддя, спричинена її звільненням за власним бажанням з посади юрисконсульта Конституційного Суду Албанії, та, як наслідок, непроходження перехідної процедури повторної оцінки («процесу люстрації») – відсутність порушення	25
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	31
ZÖLDI v. Hungary: відсутність можливості в заявниці, яка працювала журналісткою-розслідувачем, отримати інформацію про фінансові операції двох фондів, створених Національним банком Угорщини – порушення	31

KIRKOROV v. Lithuania: оскарження заявником заходів щодо заборони органами влади Литви його в'їзду на територію цієї держави з міркувань охорони національної безпеки через його відкриту підтримку політики агресії російської федерації – заяву визнано неприйнятною	36
Стаття 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання)	39
BORONENKOV v. Ukraine: притягнення заявника до адміністративної відповідальності та накладення на нього штрафу за участь у публічному заході всупереч судовій забороні його проведення – скаргу визнано неприйнятною	39
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)	43
ENERGYWORKS CARTAGENA S. L. v. Spain: перекласифікація частини прибутку (субсидії) за минулі періоди компанії-заявника як необґрунтованої та її подальше зарахування в рахунок майбутньої винагороди, що, на думку компанії-заявника, становило випадки ретроспективності та суперечило принципу правової визначеності – скаргу визнано неприйнятною	43
NINA DIMITROVA v. Bulgaria: скарги заявниці на те, що її квартира, передана в іпотеку банку на забезпечення кредитного договору, була продана в межах виконавчого провадження до того, як розглянули її судові заперечення щодо платіжного доручення на користь банку та його негайного виконання – порушення	51
Рішення ЄСПЛ проти України	60

СТАТТЯ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА ЖИТТЯ)

GEORGIA v. russia (IV) (№ 39611/18)

Обставини справи

Справа стосувалася збройного конфлікту між Грузією та росією, який виник у серпні 2008 року і під час якого росія вторглася і окупувала всю територію Абхазії і Південної Осетії. Після цього росія визнала ці два грузинські регіони незалежними державами і створила в кожному з них військові бази з російськими солдатами. Крім того, відповідно до угод про «спільні зусилля з охорони кордону» російські прикордонники (підпорядковані федеральній службі безпеки російської федерації) охороняли адміністративну лінію розмежування (АЛР) між цими сепаратистськими регіонами і територією, контрольованою грузинським урядом. Починаючи з 2009 року, фізичні бар'єри (паркани, колючий дріт, захисні дроти, сучасне обладнання для спостереження тощо) та інші заходи (спостереження, патрулювання, запровадження пропускового режиму тощо) поступово встановлювалися для того, щоб перешкодити людям вільно перетинати АЛР. Цей процес отримав назву «кордонізація».

Грузія і переважна більшість міжнародної спільноти вважали процес «кордонізації» незаконним відповідно до норм міжнародного права. Натомість російська влада та влада де-факто Абхазії та Південної Осетії розглядали АЛР як міжнародний кордон на тій підставі, що росія визнала ці дві самопроголошені республіки як незалежні держави.

У цій справі Уряд Грузії скаржився на адміністративну практику росії, що впливала з процесу «демаркації кордону» і призводила до численних порушень прав етнічних грузинів, які намагалися перетнути АЛР або проживали по обидва боки від неї, а саме:

- за статтею 2 Конвенції на систематичні вбивства етнічних грузинських цивільних осіб, які намагалися в'їхати або виїхати з Абхазії або Південної Осетії, а також на відсутність належного розслідування таких тверджень, що є порушенням матеріальних і процесуальних аспектів статті 2;

- за змістом статті 3 Конвенції на те, що деякі етнічні грузини, які були затримані російською владою або владою де-факто Абхазії чи Південної Осетії за «незаконний перетин» АЛР, пізніше скаржилися на жорстоке поводження під час затримання та/або нелюдські умови утримання під вартою;

- що російська влада та влада де-факто сепаратистських регіонів майже щодня затримувала етнічних грузинів за «незаконний перетин» АЛР, що всі такі

затримання були неминуче незаконними, оскільки ні російська влада, ні влада де-факто сепаратистських регіонів не могли віддати наказ про «законний» арешт або затримання у розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції на території Грузії;

- за статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції на те, що процес «кордонізації» призвів до невиправданих обмежень свободи пересування до/з Абхазії та Південної Осетії;

- за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на те, що обмеження свободи пересування до/з Абхазії та Південної Осетії перешкождали доступу етнічних грузинів з обох боків АЛР до будинків, землі та іншого майна, а також до кладовищ;

- за статтею 8 Конвенції на те, що обмеження свободи пересування також розділяло сім'ї;

- за статтею 2 Першого протоколу до Конвенції на те, що етнічні грузини, які проживають в Абхазії та Південній Осетії, були позбавлені права на освіту грузинською мовою, що процес «кордонізації» ще більше погіршив ситуацію через обмеження свободи пересування до/з Абхазії та Південної Осетії, і що єдиною метою оскаржуваних заходів було закріплення сепаратистської ідеології для примусової русифікації мови та культури етнічних грузинів, які проживають в Абхазії та Південній Осетії.

Оцінка Суду

Суд зазначив, що у цій справі він покликаний дослідити, чи існувала «адміністративна практика», що порушувала вказані статті Конвенції та відповідних протоколів до Конвенції. У цьому зв'язку Суд послався на визначення поняття «адміністративна практика», викладене ним у справі *Georgia v. Russia (I)*, [GC], № 13255/07, §§ 122-124, від 3 липня 2014 року.

Зокрема, у вказаній справі Суд зазначив, що адміністративна практика складається з двох елементів: «повторення дій» та «офіційне потурання». Що стосується «повторення дій», Суд описав їх як «накопичення ідентичних або аналогічних порушень, які є досить численними та взаємопов'язаними і які становлять не просто окремі випадки або винятки, а послідовність або систему». «Офіційне потурання» означає, що «незаконні дії допускаються в тому, що керівники осіб, які несуть безпосередню відповідальність, хоча й усвідомлюють протиправну суть таких дій, але не вживають жодних заходів, аби покарати їх або запобігти їх повторенню; або що орган більш високого рівня хоч і бачить численні підтвердження, але проявляє байдужість, відмовляючись від будь-якого належного розслідування їх істинності або хибності; або що в судовому провадженні відмовляється у справедливому розгляді таких скарг». У цьому зв'язку Суд зазначив, що уявляється немислимим те, що вищі

органи держави не знають або принаймні мають право не знати про існування такої практики. Крім того, за Конвенцією такі органи несуть сувору відповідальність за поведінку своїх підлеглих органів; вони зобов'язані нав'язати свою волю підлеглим органам і не можуть сховатися за свою нездатність забезпечити повагу до неї.

Що стосується стверджуваних порушень пункту 1 статті 5 Конвенції

Суд вважав, що наведені Урядом Грузії понад 2800 випадки арешту і затримання за «незаконний перетин» АЛР є достатньо численними та взаємопов'язаними, щоб вважати їх не просто окремими випадками чи винятками, а закономірністю чи системою. Що стосується елементу «офіційного потурання», Суд зазначив, що практика арештів і затримань за «незаконний перетин» АЛР є прямим наслідком офіційної позиції російської федерації та самопроголошених республік, згідно з якою АЛР розглядається як міжнародний кордон.

Що стосується сумісності цієї практики із пунктом 1 статті 5 Конвенції, Суд, пославшись на зроблені ним висновки у справі *Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*, № 29999/04 і № 41424/04, §§ 425-427, від 7 березня 2023 року, постановив, що влада де-факто Абхазії не могла віддати наказ про «законний арешт або затримання» у значенні підпунктів «а» і «с» пункту 1 статті 5. У цій справі Суд зазначив, що, по-перше, йому не було надано інформацію про конкретні положення національного законодавства, які б слугували правовою підставою для здійснення абхазькою владою арешту заявників та тримання їх під вартою. Навіть якщо припустити, що дії цієї влади і судів відповідали місцевому законодавству, яке діяло на території Абхазії під час оскаржуваних фактів, ці дії, в принципі, повинні розглядатися як такі, що мають правову основу в національному законодавстві для цілей Конвенції. Разом з тим, Суду не було надано жодної інформації, яка б дозволила йому визначити, чи були правові положення, застосовані до заявників, сумісними з вимогами статті 5 Конвенції. По-друге, у Суду були відсутні підстави вважати, що в регіоні існує система, яка відображає судову традицію, сумісну з Конвенцією, подібну до тієї, що існує на решті території Грузії.

Враховуючи відсутність будь-якої відповідної нової інформації про протилежне, Суд вважав, що цей висновок залишається чинним щодо Абхазії. Суд також не знайшов підстав для ухвалення іншого рішення щодо Південної Осетії. Відповідно, Суд вважав, що він має у своєму розпорядженні достатньо доказів, щоб поза розумним сумнівом, дійти висновку що існувала адміністративна практика, яка суперечить пункту 1 статті 5 Конвенції.

Щодо стверджуваних порушень статей 2, 3, 8 Конвенції, статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції

Суд вважав, що наведені Урядом Грузії інциденти та відповідні міжнародні матеріали були достатньо численними та взаємопов'язаними, щоб вважати їх не просто окремими випадками чи винятками, а закономірністю чи системою. До того ж, беручи до уваги очевидну відсутність ефективного розслідування цих інцидентів, Суд вважав, що елемент «офіційного потурання» в адміністративній практиці також був встановлений поза розумним сумнівом.

Що стосується сумісності цієї практики зі статтею 2 Конвенції, Суд спочатку розглянув інциденти, в яких жертви були побиті до смерті або в них стріляли представники російської влади або влади де-факто Абхазії та Південної Осетії. Суд постановив, що, хоча деякі з тих, у кого стріляли представники російської влади на лінії розмежування, вижили, за виняткових обставин, залежно від таких міркувань, як ступінь і тип застосованої сили та характер тілесних ушкоджень, застосування сили представниками державної влади, яке не призвело до смерті, може свідчити про порушення статті 2 Конвенції, якщо така поведінка за своїм характером ставить життя заявника під серйозну загрозу, навіть якщо він вижив. Суд вважав, що ці умови дотримані у цій справі. Він також вважав, що держава-відповідач не стверджувала, не кажучи вже про обґрунтування, що застосування сили було не більш ніж «абсолютно необхідним» для досягнення однієї з цілей, викладених у пункті 2 статті 2 Конвенції.

Що стосується осіб, які загинули при спробі перетнути АЛР альтернативними шляхами, Суд повторив, що стаття 2 Конвенції не може тлумачитися як така, що гарантує кожній особі абсолютний рівень безпеки в будь-якій діяльності, в якій право на життя може бути поставлене під загрозу, зокрема, коли відповідна особа несе певну відповідальність за нещасний випадок, наражаючи себе на невиправдану небезпеку. Однак, оскільки у цій справі жертви були змушені використовувати небезпечні маршрути через незаконне обмеження свободи пересування, запроваджене владою де-факто Абхазії та Південної Осетії, Суд вважав, що держава-відповідач несе відповідальність за ці смерті.

З огляду на вищевикладене, Суд вважав, що він має у своєму розпорядженні достатньо доказів для того, щоб дійти висновку про наявність адміністративної практики, яка суперечить матеріальному аспекту статті 2 Конвенції, а також що не було проведено ефективного розслідування інцидентів, про які йдеться, і, відповідно, що також мала місце адміністративна практика, яка суперечить процесуальному аспекту статті 2 Конвенції.

Що стосується сумісності адміністративної практики зі статтею 3 Конвенції, Суд вважав, що вона явно досягла мінімального рівня суворості, необхідного для того, щоб підпадати під дію цієї статті. Суд вважав, що він має у своєму розпорядженні достатньо доказів для того, щоб дійти висновку про наявність

адміністративної практики, яка суперечить матеріальному аспекту статті 3 Конвенції, і що не було проведено ефективного розслідування інцидентів, про які йдеться, і, відповідно, що також мала місце адміністративна практика, яка суперечить процесуальному аспекту статті 3 Конвенції.

Щодо сумісності адміністративної практики зі статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції, Суд зазначив, що як він вже вказав в частині стверджуваних порушень пункту 1 статті 5, влада де-факто Абхазії та Південної Осетії не могла віддати наказ про «законний арешт» у розумінні цього положення Конвенції. З тих же причин Суд вважав, що влада де-факто Абхазії та Південної Осетії також не могла законно обмежувати свободу пересування, і так само що втручання цих органів влади у право, захищене статтею 8 Конвенції або статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, також не могло бути законним. Відповідно, Суд вважав, що він має в своєму розпорядженні достатньо доказів, щоб дійти висновку поза розумним сумнівом, що існувала адміністративна практика, яка суперечить статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції, статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Щодо стверджуваних порушень статті 2 Першого протоколу до Конвенції

Суд вважав, що інциденти, на які містяться посилання у міжнародних матеріалах, так само свідчать про існування закономірності або системи, і що елемент «офіційного потурання» в адміністративній практиці також був встановлений поза розумним сумнівом.

Що стосується сумісності цієї практики із положеннями вказаної статті, ключовим питанням є те, чи можна вважати грузинську мову однією з офіційних мов в Абхазії та/або Південній Осетії. У зв'язку з цим Суд зазначив, що між сторонами немає суперечок щодо того, що, відповідно до «законодавства» двох самопроголошених регіонів, лише абхазська та російська мови є офіційними мовами в Абхазії, а осетинська та російська – у Південній Осетії. Однак Суд також зазначив, що є очевидним, що переважна більшість міжнародного співтовариства (включаючи всіх членів Ради Європи) визнає Абхазію і Південну Осетію невід'ємною частиною Грузії і підтримує її територіальну цілісність відповідно до принципів міжнародного права. Таким чином, грузинська мова, як офіційна мова Грузії, може вважатися однією з офіційних мов як в Абхазії, так і в Південній Осетії для цілей статті 2 Першого протоколу до Конвенції, а оскаржувані заходи становили втручання у право на освіту однією з національних мов, гарантоване цією статтею.

Суд погодився з Урядом Грузії, що у Суду немає доказів того, що оскаржувані заходи переслідували законну мету. Навіть якщо припустити, що надання освіти грузинською мовою у школах, розташованих на території, яка контролюється Грузією, могло б бути достатнім для виконання зобов'язання,

викладеного у статті 2 Першого протоколу до Конвенції, такий варіант є нереалістичним і змусив би дітей з окупованих територій здійснювати тривалі та небезпечні подорожі. У подібному контексті Суд вже постановляв, що з огляду на фундаментальну важливість початкової та середньої освіти для особистого розвитку кожної дитини та її майбутнього успіху, неприпустимо змушувати дітей та їхніх батьків робити такий складний вибір з єдиною метою – укорінення сепаратистської ідеології (*Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* [GC], № 43370/04 та 2 інші, § 144).

Відповідно, Суд вважав, що право, про яке йдеться, було обмежене до такої міри, що завдало шкоди самій його суті та позбавило його ефективності.

Висновок

Порушення матеріального та процесуального аспектів статті 2 Конвенції (право на життя).

Порушення матеріального та процесуального аспектів статті 3 Конвенції (заборона катувань).

Порушення пункту 1 статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканість).

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Порушення статті 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту).

Порушення статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 9 квітня 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалась скарги колишнього мера муніципалітету Гранд-Сінт (Grande-Synthe) за статтями 2 та 8 Конвенції на недостатні дії Франції з запобігання погіршенню кліматичних умов, зокрема, в регіоні його проживання.

У листопаді 2018 року заявник, діючи від свого імені та в якості мера муніципалітету Гранд-Сінт, звернувся до Президента Республіки, Прем'єр-міністра та Міністра екології та солідарності Франції з проханням вжити всіх необхідних заходів для скорочення викидів парникових газів («ПГ»), що виробляються на території Франції, з метою дотримання зобов'язань держави у цьому відношенні; вжити всіх необхідних законодавчих та регуляторних ініціатив, які б «зобов'язували надавати пріоритет питанням клімату», заборонити будь-які заходи, які можуть призвести до зростання обсягів викидів ПГ; вжити негайних заходів з адаптації до зміни клімату у Франції. Не отримавши відповіді від органів влади, у січні 2019 року заявник, діючи у тій самій якості, звернувся до *Conseil d'État* (Державна рада) з клопотанням про судовий перегляд імпліцитних рішень про відмову, що полягала у ненаданні органами влади відповіді на запити.

У листопаді 2020 року *Conseil d'État* постановила, що заявник не мав інтересу в порушенні провадження, посилаючись лише на той факт, що його нинішнє місце проживання розташовувалося в зоні, яка, ймовірно, буде затоплена до 2040 року. Це твердження ґрунтувалося на висновках громадського доповідача, згідно з якими не було жодних вказівок на те, де в найближчі роки буде місце проживання заявника, не кажучи вже про двадцять і більше років, так що його особистий інтерес, як видається, зачіпався занадто невизначеним чином. Однак вона постановила, що муніципалітет мав такий інтерес з огляду на рівень впливу ризиків, пов'язаних з явищем зміни клімату, а також прямий і певний вплив на його становище та інтереси, за які він був відповідальним.

У липні 2021 року *Conseil d'État* скасувала імпліцитну відмову органів влади у задоволенні запиту муніципалітету заявивши, що скорочення викидів парникових газів було незначним у 2019 році та недостатнім у 2020 році. Вона також встановила, що дотримання встановленого шляху для досягнення цілей зі скорочення викидів ПГ на 40 % порівняно з рівнем 1990 року до 2030 року та на 37 % порівняно з рівнем 2005 року не видається можливим, якщо в найкоротші строки не вжити нових заходів. Вона зобов'язала органи влади вжити додаткових заходів до кінця березня 2022 року для досягнення цілей зі скорочення викидів парникових газів, встановлених статтею L.100-4

Енергетичного кодексу та Додатком I до Регламенту (ЄС) 2018/842. *Conseil d'État* розпорядилася про вжиття додаткових заходів у 2023 році після позову муніципалітету щодо невиконання рішення від 2021 року.

Тим часом, у травні 2019 року заявник був обраний до Європейського парламенту і переїхав з муніципалітету Гранд-Сінт до міста Брюссель.

Посилаючись на статті 2 і 8 Конвенції, заявник стверджував, що Франція не вжила достатніх заходів для запобігання зміні клімату, і що це спричинило порушення його права на життя і права на повагу до його приватного і сімейного життя та житла, зокрема, у зв'язку з ризиком повеней, викликаних зміною клімату, на які наражається муніципалітет Гранд-Сінт в період 2030-40 років.

31 травня 2022 року Палата ЄСПЛ відмовилася від юрисдикції на користь Великої Палати ЄСПЛ.

Оцінка Суду

ЄСПЛ зіслався на загальні принципи щодо статусу жертви фізичних осіб за статтею 34 Конвенції в контексті скарг за статтями 2 і 8 Конвенції щодо зміни клімату, наведені у справі *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* [GC]. Беручи до уваги ключові фактори статусу жертви, наведені в цьому рішенні, а також національне провадження, ЄСПЛ не вбачив підстав ставити під сумнів гіпотетичний характер ризику, пов'язаного зі зміною клімату, що впливає на заявника, як про це вказала *Conseil d'État*. Крім того, заявник на той час не проживав у Франції і не мав жодних зв'язків з муніципалітетом Гранд-Сінт: після того, як він став членом Європейського парламенту, він переїхав до міста Брюссель; він не володів і більше не орендував жодної нерухомості в муніципалітеті Гранд-Сінт, і його єдиним конкретним зв'язком з муніципалітетом був той факт, що там проживав його брат. За відсутності додаткових елементів залежності, на аспект сімейного життя, передбачений статтею 8 Конвенції, не можна було покладатися.

Відповідно, заявник не міг претендувати на статус жертви за статтею 34 Конвенції щодо стверджуваних ризиків, пов'язаних зі зміною клімату, які загрожували цьому муніципалітету для цілей будь-якого потенційно релевантного аспекту статті 8 Конвенції (приватне життя, сімейне життя або житло). Це було вірно незалежно від статусу, на який він посилався, а саме: громадянина або колишнього мешканця цього муніципалітету. Ті ж самі міркування стосуються і його скарги за статтею 2 Конвенції.

Якщо вважати інакше, а також враховуючи той факт, що майже будь-хто може мати законні підстави відчувати певну тривогу, пов'язану з ризиками негативних наслідків зміни клімату в майбутньому, було б важко розмежувати

захист *actio popularis*, який не допускається в системі Конвенції, від ситуацій, коли існує нагальна потреба забезпечити індивідуальний захист заявника від шкоди, яку наслідки зміни клімату можуть мати для реалізації ним прав людини.

Крім того, заявник не мав права звертатися до ЄСПЛ або подавати до нього скаргу від імені муніципалітету Гранд-Сінт. Не беручи до уваги той факт, що він більше не був мером, згідно з усталеною практикою ЄСПЛ децентралізовані органи влади, які виконують державні функції, незалежно від їхньої автономії по відношенню до центральних органів, зокрема, регіональні і місцеві органи влади, включаючи муніципалітети, вважаються «урядовими організаціями», які не мають правоздатності подавати заяви до ЄСПЛ відповідно до статті 34 Конвенції.

Отже, скарга заявника є неприйнятною як несумісна *ratione personae* з положеннями Конвенції у розумінні пункту 3 статті 35 Конвенції.

(Див. також *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* [GC], № 53600/20, від 9 квітня 2024 року, [Legal Summary; Annex I of Regulation \(EU\) 2018/842 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on binding annual greenhouse gas emission reductions by Member States from 2021 to 2030 contributing to climate action to meet commitments under the Paris Agreement](#))

Висновок

Заяву було визнано неприйнятною та відхилено.

Ухвала в цій справі прийнята Великою Палатою ЄСПЛ 9 квітня 2024 року та є остаточною.

Обставини справи

Заявники – шестеро громадян Португалії, які народилися між 1999 та 2012 роками і проживають у муніципалітетах Помбал та Алмада. 7 вересня 2020 року вони подали заяву до ЄСПЛ проти Португальської Республіки та 32 інших держав, перелічених наприкінці цього прес-релізу.

Заявники скаржилися на існуючі та серйозні майбутні наслідки зміни клімату. Вони стверджували, що Португалія вже відчуває низку наслідків зміни клімату, включаючи підвищення середніх температур та екстремальну спеку, яка є основним чинником лісових пожеж. Вони посилалися на різні статті Конвенції, міжнародні документи, такі як Паризька угода 2015 року та Конвенція ООН про права дитини, а також загальні звіти та висновки експертів щодо шкоди, спричиненої зміною клімату.

На думку заявників, Португалія та 32 інші Держави-відповідачі несуть відповідальність за ситуацію, що склалася. Вони стверджували, що наразі вони наражаються на ризик шкоди від зміни клімату, і що цей ризик значно зросте протягом їхнього життя. Вони стверджували, що їхнє покоління особливо постраждало від зміни клімату і що, враховуючи їхній вік, втручання в їхні права було більш помітним, ніж у випадку попередніх поколінь.

Заявники посилалися на останні звіти Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC) та деякі інші наукові доповіді, які свідчать про те, що рівень зміни клімату на сьогоднішній день є небезпечним, і що необхідне швидке та глибоке скорочення викидів до 2030 року, щоб досягти узгодженої межі підвищення температури на 1,5 °C. Вони стверджували, що Держави-відповідачі знали про небезпеку зміни клімату з моменту прийняття в 1992 році Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (UNFCCC) і прийняття Паризької угоди, і стверджували, що кожна Держава-відповідач повинна була вжити заходів. Заявники стверджували, що Португалія є однією з європейських країн, які найбільше постраждають від негативного впливу зміни клімату, і що вона стикається з «жорсткими межами» своєї здатності адаптуватися до наслідків глобального потепління.

Заява була подана до ЄСПЛ 7 вересня 2020 року.

28 червня 2022 року Палата, до якої було передано заяву, відмовилася від юрисдикції на користь Великої Палати ЄСПЛ.

Голова Суду вирішив, що в інтересах належного здійснення правосуддя справа має бути передана тому ж складу Великої Палати, на розгляд якого були передані справи *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* (№ 53600/20) та *Carême v. France* (№ 7189/21). 18 листопада 2022 року заявники

повідомили ЄСПЛ, що вони бажають відкликати свою заяву в частині, що стосується України, у зв'язку з обставинами, пов'язаними з війною.

Посилаючись, зокрема, на статті 2 Конвенції (право на життя), 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та 14 (заборона дискримінації), заявники скаржилися на існуючі та серйозні майбутні наслідки зміни клімату, відповідальність за які несуть Держави-відповідачі, зокрема, на сильну спеку, лісові пожежі та дим від них, які вплинули на їхнє життя, добробут, психічне здоров'я та умови проживання.

Оцінка Суду

Юрисдикція

Усі заявники були резидентами Португалії, а отже, перебували під її територіальною юрисдикцією, що означало, відповідно до статті 1 Конвенції, що Португалія має відповідати за будь-яке порушення прав і свобод, які їй приписують, і які захищаються Конвенцією.

Заявники посилалися на низку «виняткових обставин» та «особливих ознак» на підтримку свого аргументу про те, що ЄСПЛ повинен встановити екстериторіальну юрисдикцію інших Держав-відповідачів щодо заявників у конкретному контексті зміни клімату.

ЄСПЛ визнав наступні аспекти зміни клімату, висунуті заявниками.

По-перше, держави мають повний контроль над державною та приватною діяльністю на своїй території, яка спричиняє викиди парникових газів (ПГ). У зв'язку з цим вони взяли на себе певні міжнародно-правові зобов'язання, зокрема ті, що викладені в Паризькій угоді, які вони розвинули в своїх національних законах і політичних документах, а також у своїх Національно-визначених внесках відповідно до Паризької угоди. По-друге, ЄСПЛ визнав, що попри складність та багаторівневність, між державною та приватною діяльністю на території держави, яка призводить до викидів парникових газів, і негативним впливом на права та добробут людей, які проживають за межами цієї держави, існує певний причинно-наслідковий зв'язок. По-третє, проблема зміни клімату має справді екзистенційний характер для людства, що відрізняє її від інших причинно-наслідкових ситуацій.

Однак ЄСПЛ встановив, що ці міркування самі по собі не можуть слугувати підставою для створення шляхом судового тлумачення нової підстави для екстериторіальної юрисдикції або виправданням для розширення вже існуючих підстав.

ЄСПЛ перейшов до розгляду інших аргументів, висунутих заявниками для обґрунтування розширення екстериторіальної юрисдикції.

По-перше, заявники стверджували, що юрисдикція повинна залежати від змісту позитивних зобов'язань, які вони прагнули, аби ЄСПЛ поклав на Держави з огляду на серйозність впливу зміни клімату на їхні конвенційні права. ЄСПЛ не знайшов можливим вважати, що запропоновані позитивні зобов'язання Держав у сфері зміни клімату можуть бути достатньою підставою для того, щоб вважати, що Держава має юрисдикцію щодо осіб, які перебувають за межами її території або іншим чином поза її владою та контролем.

Ба більше, той факт, що заявники, маючи португальське громадянство, також мали громадянство ЄС, не міг слугувати підставою для встановлення юрисдикційного зв'язку між ними та 26 Державами-відповідачами, які також були Державами-членами ЄС. Така позиція, яка неправильно тлумачить природу та наслідки громадянства ЄС, була б рівнозначна вимозі до держави виконати матеріальні зобов'язання за Конвенцією, незважаючи на той факт, що вона не мала контролю, у розумінні практики ЄСПЛ, ні над територією, на якій заявники страждали від стверджуваного впливу зміни клімату, ні над самими заявниками.

По-друге, заявники стверджували, що ЄСПЛ повинен встановити екстериторіальну юрисдикцію, щоб сприяти більш широкому розгляду справ, пов'язаних зі зміною клімату, і дозволити їм діяти замість того, щоб «відповідні заявники з кожної держави [подавали] порівняно амбітні заяви». У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що Конвенція не була розроблена для забезпечення загального захисту навколишнього середовища як такого, і що інші міжнародні документи та національне законодавство були спеціально адаптовані для вирішення цього конкретного питання. Прийняття такого аргументу означало б радикальний відхід від обґрунтування системи захисту, передбаченої Конвенцією, яка в першу чергу і головним чином ґрунтується на принципах територіальної юрисдикції та субсидіарності. Заявники також стверджували, що подання позову лише проти Португалії мало б обмежену ефективність і що вони не мали інших засобів притягнути Держав-відповідачів до відповідальності за вплив зміни клімату на їхні права, передбачені Конвенцією. ЄСПЛ, однак, повторив, що питання юрисдикції слід відрізнити від питання відповідальності, яке є окремим питанням, що підлягає розгляду, за необхідності, у зв'язку з суттю скарги. Визнаючи, що зміна клімату, безсумнівно, є глобальним явищем, яке має вирішуватися на глобальному рівні спільноту Держав, ЄСПЛ зазначив, що кожна Держава має власну частку відповідальності за вжиття заходів для боротьби зі зміною клімату, і що вжиття цих заходів не визначається будь-якими конкретними діями (або бездіяльністю) будь-якої іншої Держави.

Зрештою, що стосується критерію «контролю за конвенційними інтересами заявників», на який також посилалися заявники, то згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, екстериторіальна юрисдикція, як вона розуміється у статті 1 Конвенції, вимагає контролю над самою особою, а не над інтересами особи як

такими. Зокрема, покладання на контроль над інтересами особи, як критерій встановлення екстериторіальної юрисдикції Держави, призвело б до критичної непередбачуваності сфери застосування Конвенції.

Таким чином, розширення екстериторіальної юрисдикції Договірних Сторін на основі запропонованого критерію «контролю над конвенційними інтересами заявників» у сфері зміни клімату, як в межах, так і поза правовим простором Конвенції, призвело б до неприйняттого рівня невизначеності для держав. Прийняття аргументів заявників призвело б до необмеженого розширення екстериторіальної юрисдикції держав за Конвенцією та їхньої відповідальності за Конвенцією перед людьми практично в будь-якій точці світу. Це перетворило б Конвенцію на глобальний договір про зміну клімату. ЄСПЛ не знайшов у Конвенції жодної підтримки для розширення сфери її дії у спосіб, про який просили заявники.

З огляду на наведені вище міркування, а також беручи до уваги постійні правові зміни на національному та міжнародному рівнях і глобальні заходи реагування на зміну клімату, разом з постійно зростаючими науковими знаннями про зміну клімату та її вплив на людей, ЄСПЛ дійшов висновку, що в Конвенції немає підстав для розширення, шляхом судового тлумачення, екстериторіальної юрисдикції Держав-відповідачів у спосіб, про який просили заявники.

З вищевикладеного випливає, що територіальна юрисдикція була встановлена щодо Португалії, тоді як щодо інших Держав-відповідачів юрисдикція не могла бути встановлена. Отже, скарга заявників проти інших Держав-відповідачів мала бути визнана неприйнятною відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

Вичерпання національних засобів юридичного захисту

Беззаперечним було те, що заявники не використали жодного правового засобу захисту в Португалії щодо своїх скарг.

Однак ЄСПЛ зазначив, що пряме конституційне визнання права на здорове та екологічно збалансоване навколишнє середовище не лише закріплене у законодавстві (стаття 66), але й є безпосередньо застосовним та обов'язковим для виконання національними судами. Португальська правова система також передбачає можливість подання позовів *actio popularis*, за допомогою яких позивач може вимагати від органів державної влади певної поведінки, зокрема, щодо захисту довкілля та якості життя.

У цьому контексті слід зазначити, що стаття 7(1) Закону № 19/2014 (Основи екологічної політики) гарантує кожному право на повний та ефективний захист його прав та інтересів у сфері охорони довкілля, а стаття 7(2) Закону також передбачає можливість подання позову в порядку *actio popularis*. Крім того,

Закон про клімат визнав зміну клімату надзвичайною ситуацією і надав кожному право на захист від впливу зміни клімату, а також можливість вимагати від державних і приватних суб'єктів дотримання обов'язків і зобов'язань, які вони взяли на себе в питаннях клімату.

Крім того, національне законодавство передбачає позадоговірний позов про цивільну відповідальність проти держави, за допомогою якого можна отримати компенсацію за шкоду або збитки, завдані незаконними діями або бездіяльністю Держави. Португальська правова система також передбачає адміністративні засоби правового захисту, за допомогою яких адміністративні суди можуть зобов'язати адміністрацію вжити заходів, що стосуються, зокрема, довкілля та якості життя.

Беручи до уваги комплексну систему засобів правового захисту в національному правопорядку, ЄСПЛ зазначив, що національна судова практика свідчить про те, що екологічні судові спори стали реальністю національної правової системи.

Насамкінець ЄСПЛ зазначив, що португальська правова система передбачає як механізми подолання браку коштів у сторін на юридичне представництво, так і ефективні засоби правового захисту від надмірної тривалості судових розглядів. Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, наявність лише сумнівів щодо перспектив успіху певного засобу правового захисту, який не є очевидно безперспективним, не є поважною причиною для невикористання цього засобу правового захисту.

З огляду на вищевикладене та беручи до уваги обставини справи в цілому, ЄСПЛ не може вважати, що існували якісь особливі причини для звільнення заявників від вимоги вичерпання національних засобів юридичного захисту відповідно до застосовних правил та наявних процедур національного законодавства. Якби заявники виконали цю вимогу, це дало б національним судам можливість, яку правило вичерпання національних засобів юридичного захисту покликане надати Державам, а саме – розглянути питання сумісності оскаржуваних національних заходів або бездіяльності з Конвенцією, і, якби заявники згодом звернулися зі своїми скаргами до ЄСПЛ, він міг би скористатися фактичними і правовими висновками та оцінкою національних судів. Таким чином, заявники не вжили належних заходів для того, щоб національні суди могли виконати свою основоположну роль у системі захисту, передбачену Конвенцією, а роль ЄСПЛ є допоміжною по відношенню до них.

Зрештою ЄСПЛ було складно погодитися з баченням заявників щодо субсидіарності, згідно з яким ЄСПЛ повинен був винести рішення щодо питання зміни клімату до того, як судам Держав-відповідачів була надана така можливість. Це різко контрастувало з принципом субсидіарності, що лежить в основі системи Конвенції в цілому, і, зокрема, з правилом вичерпання

національних засобів правового захисту. ЄСПЛ не був судом першої інстанції; він не мав можливості, та й це не відповідало його функції як міжнародного суду, виносити рішення у великій кількості справ, які вимагали встановлення основних фактів, що в принципі та відповідно до ефективної практики повинно належати до компетенції національних юрисдикцій.

З цього випливає, що скарга заявників проти Португалії була неприйнятною у зв'язку з невичерпанням національних засобів юридичного захисту і мала бути відхилена.

Статус жертви

ЄСПЛ зазначив, що існує значний брак ясності щодо індивідуальних ситуацій заявників, що ускладнює перевірку того, чи відповідають вони критеріям статусу жертви (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others*, ухвалене того ж дня, §§ 487-88). Цей брак ясності можна пояснити, зокрема, недотриманням заявниками зобов'язання вичерпати національні засоби юридичного захисту – умови прийнятності, тісно пов'язаної з питанням статусу жертви, особливо у випадку загальних заходів, таких як заходи, пов'язані зі зміною клімату.

Висновок

Заяви визнано неприйнятними та відхилено.

Ухвала в цій справі прийнята Великою Палатою ЄСПЛ 9 квітня 2024 року і є остаточною.

СТАТТЯ 8 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ)

VEREIN KLIMASENIORINNEN SCHWEIZ AND OTHERS v. Switzerland [GC]
(№ 53600/20)

Обставини справи

Справа стосувалася питань невжиття Урядом Швейцарії усупереч своїм міжнародним зобов'язанням дієвих заходів для боротьби з наслідками глобального потепління, що призвело до погіршення умов життя та здоров'я заявників.

Заявниками у цій справі, з одного боку, є Verein KlimaSeniorinnen Schweiz, неприбуткова асоціація, створена відповідно до швейцарського законодавства з метою просування та впровадження ефективного захисту клімату від імені своїх членів, якими є понад 2 000 жінок похилого віку (третина з яких старше 75 років), та, з іншого боку, чотири жінки – членкині цієї асоціації віком понад 80 років (окремі заявниці), які скаржилися на проблеми зі здоров'ям, що загострювалися під час спеки, суттєво впливаючи на їхнє життя, умови проживання та добробут.

25 листопада 2016 року відповідно до статті 25а Федерального закону про адміністративну процедуру заявниці подали звернення до Федеральної ради та інших швейцарських органів з питань охорони навколишнього середовища та енергетики, вказуючи на різні недоліки у сфері захисту клімату та вимагаючи рішення щодо дій, які необхідно вжити. Вони також закликали владу вжити необхідних заходів для досягнення мети 2030 року, встановленої Паризькою кліматичною угодою 2015 року.

Рішенням від 25 квітня 2017 року Федеральний департамент з питань навколишнього середовища, транспорту, енергетики та зв'язку (DETEC) визнав звернення неприйнятним, встановивши, що заявниці переслідували загальносуспільні інтереси і не зазнали прямого впливу з точки зору своїх прав, а тому не могли вважатися жертвами. Крім того, на думку DETEC, загальна мета звернення полягала в тому, щоб домогтися скорочення викидів CO² у всьому світі, а не тільки в їхньому безпосередньому оточенні.

27 листопада 2018 року Федеральний адміністративний суд відхилив позовну заяву заявниць, встановивши, що жінки старше 75 років – не єдина група населення, на яку впливає зміна клімату. Суд вирішив, що вони не довели, що їхні права постраждали в інший спосіб, ніж права населення в цілому.

У рішенні від 5 травня 2020 року Федеральний Верховний Суд відхилив апеляційну скаргу, встановивши, що окремих заявниць не зачіпали

безпосередньо та достатньою мірою стверджені порушення їхнього права на життя відповідно до статті 10 § 1 Конституції (стаття 2 Конвенції) або їхнього права на повагу до приватного і сімейного життя, включаючи повагу до житла (стаття 8 Конвенції), для того, щоб стверджувати про інтерес, який заслуговує на захист у значенні статті 25а Федерального закону про адміністративну процедуру. Що стосується асоціації-заявниці, то Федеральний Верховний Суд, враховуючи свій висновок щодо окремих заявниць, залишив відкритим питання про те, чи мала вона взагалі право на подання апеляційної скарги.

До ЄСПЛ асоціація-заявниця та її членкині скаржилися на неспроможність швейцарської влади пом'якшити наслідки зміни клімату і, зокрема, наслідки глобального потепління, які, як вони стверджували, негативно впливають на їхнє життя, умови проживання та здоров'я. Вони скаржилися на те, що Швейцарська Конфедерація не виконала свої зобов'язання за Конвенцією щодо ефективного захисту життя (стаття 2 Конвенції) та забезпечення поваги до їхнього приватного і сімейного життя, включаючи житло (стаття 8 Конвенції). У цьому контексті вони скаржилися на те, що держава не змогла запровадити відповідне законодавство та вжити належних і достатніх заходів для досягнення цілей боротьби зі зміною клімату відповідно до своїх міжнародних зобов'язань.

Вони також скаржилися на те, що не мали доступу до суду в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції, стверджуючи, що національні суди не відреагували належним чином на їхні звернення і ухвалили свавільні рішення, вплинувши на їхні громадянські права щодо невиконання державою необхідних заходів для подолання негативних наслідків зміни клімату.

Нарешті, заявниці скаржилися на порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб юридичного захисту), стверджуючи, що їм не було надано жодного ефективного національного засобу юридичного захисту для подання скарг за статтями 2 і 8 Конвенції.

Оцінка Суду

Спочатку Суд зазначив, що він може розглядати питання, пов'язані зі зміною клімату, лише в межах своєї компетенції за статтею 19 Конвенції, яка полягає у забезпеченні Судом дотримання зобов'язань, взятих на себе Високими Договірними Сторонами Конвенції та Протоколів до неї. Водночас він врахував, що недостатні дії держав у боротьбі зі зміною клімату посилюють ризики шкідливих наслідків і подальших загроз для здійснення прав людини – загроз, які вже визнані урядами в усьому світі. Таким чином, ситуація, що склалася, включала в себе переконливі обставини сьогодення, підтверджені науковими знаннями, які Суд не міг ігнорувати у своїй ролі судового органу, покликаного забезпечувати дотримання прав людини.

Суд визнав, що існують достатньо достовірні ознаки того, що антропогенна зміна клімату існує, що вона становить серйозну поточну і майбутню загрозу для здійснення прав людини, гарантованих Конвенцією, що держави усвідомлюють це і здатні вжити заходів для ефективного вирішення цієї проблеми, що за прогнозами відповідні ризики будуть нижчими, якщо підвищення температури обмежиться 1,5°C порівняно з доіндустріальними рівнями, і якщо вжити термінових заходів. Він зазначив, що нинішніх глобальних зусиль щодо пом'якшення наслідків зміни клімату недостатньо для досягнення цієї мети. Суд також зазначив, що, хоча юридичні зобов'язання, які виникають у Держав за Конвенцією, поширюються на тих осіб, які на даний момент перебувають під юрисдикцією даної Договірної Сторони, очевидно, що майбутні покоління, ймовірно, будуть нести все важчий тягар наслідків нинішніх невдач і бездіяльності у боротьбі зі зміною клімату.

З огляду на вказане далі Суд розглянув питання про те, чи мали окремі заявниці статус жертв, чи мала асоціація-заявниця право подати скаргу до Суду (*locus standi*) та застосовність статей 2 і 8 Конвенції у цій справі.

Суд зазначив, що для того, щоб претендувати на статус жертви за статтею 34 Конвенції в контексті скарг, пов'язаних зі зміною клімату, окремі заявниці мали довести, що вони особисто і безпосередньо постраждали від дій або бездіяльності Уряду. Це залежить від двох ключових критеріїв: (а) висока інтенсивність впливу негативних наслідків зміни клімату на заявника та (б) нагальна потреба у забезпеченні індивідуального захисту заявника. Суд підкреслив, що поріг для встановлення статусу жертви у справах, пов'язаних зі зміною клімату, є особливо високим, оскільки Конвенція не допускає скарги, що стосуються загальних суспільних інтересів (*actio popularis*). Ретельно розглянувши характер і обсяг скарг окремих заявниць та подані ними матеріали, ступінь ймовірності та/або вірогідності негативних наслідків зміни клімату в часі, конкретний вплив на життя, здоров'я або благополуччя кожної окремої заявниці, масштаб і тривалість шкідливих наслідків, масштаб ризику (локальний або загальний), а також характер вразливості заявниць, Суд встановив, що чотири окремі заявниці не відповідають критеріям статусу жертви відповідно до статті 34 Конвенції. Тому він оголосив їхні скарги неприйнятними.

Що стосується статусу асоціацій, Суд постановив, що особливість зміни клімату як спільної проблеми людства та необхідність сприяти розподілу тягаря між поколіннями робить доцільним передбачити можливість звернення асоціацій до Суду у зв'язку зі зміною клімату. Виключення скарг в інтересах громадськості (*actio popularis*) відповідно до Конвенції вимагає, однак, щоб асоціація-заявниця мала право діяти від імені окремих осіб і подаючи заяву через передбачувану нездатність Держави вжити адекватних заходів для захисту від шкідливого впливу зміни клімату на їхнє життя і здоров'я, вона повинна

відповідати низці умов, викладених у рішенні суду. Право асоціації діяти від імені своїх членів або інших постраждалих осіб у межах відповідної юрисдикції не підпадає під окрему вимогу про те, що особи, від імені яких порушено справу, самі повинні відповідати вимогам щодо статусу потерпілих осіб.

За обставин цієї справи Суд встановив, що асоціація-заявниця відповідала необхідним критеріям і мала необхідну процесуальну правоздатність діяти від імені своїх членів у цій справі. Він також постановив, що стаття 8 Конвенції була застосовна до її скарги. З огляду на цей висновок Суд вирішив не розглядати справу з точки зору статті 2 Конвенції, однак він зазначив, що принципи, розроблені згідно з цією статтею, значною мірою є подібними до розроблених відповідно до статті 8 Конвенції.

Щодо стверджуваного порушення статті 8 Конвенції

Суд зазначив, що стаття 8 Конвенції охоплює право осіб на ефективний захист з боку державних органів від серйозного несприятливого впливу зміни клімату на їхнє життя, здоров'я, добробут і якість життя.

У цьому контексті основним обов'язком Договірної Держави є прийняття і застосування на практиці правил і заходів, здатних пом'якшити існуючі та потенційно незворотні майбутні наслідки зміни клімату. Цей обов'язок випливає з причинно-наслідкового зв'язку між зміною клімату і здійсненням прав, передбачених Конвенцією, а також з того факту, що об'єкт і мета Конвенції як інструменту захисту прав людини вимагають, щоб її положення тлумачилися і застосовувалися таким чином, щоб гарантувати права, які є практичними та ефективними. Суд підкреслив, що він компетентний тлумачити лише положення Конвенції та протоколів до неї. Однак він зазначив, що відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих на себе Договірними Державами, зокрема за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Паризькою кліматичною угодою 2015 року, а також з огляду на переконливі наукові рекомендації, надані, зокрема, Міжурядовою групою експертів з питань зміни клімату, Держави мають запровадити необхідні правила та заходи, спрямовані на запобігання збільшенню концентрації парникових газів в атмосфері Землі та підвищенню середньої глобальної температури вище рівнів, які здатні спричинити серйозні та незворотні несприятливі наслідки для прав людини, визнаних у статті 8 Конвенції. Ефективна повага до цих прав вимагає від Держав вжиття заходів щодо зниження рівня викидів парникових газів з метою досягнення спільного нейтралітету, в принципі, протягом наступних трьох десятиліть. У зв'язку з цим Державам необхідно встановити відповідні цілі і терміни, які повинні стати невід'ємною частиною внутрішньої нормативно-правової бази, в якості основи для заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату.

Що стосується скарги асоціації-заявниці проти Швейцарії, Суд визнав, що в процесі формування відповідної національної нормативно-правової бази існували критичні прогалини, включаючи нездатність швейцарської влади кількісно визначити, за допомогою вуглецевого бюджету або іншим чином, національні обмеження на викиди парникових газів. Крім того, Суд зазначив, що Швейцарія раніше не змогла досягти своїх попередніх цілей щодо скорочення викидів парникових газів. Швейцарська влада не діяла вчасно і належним чином, щоб розробити і впровадити відповідне законодавство і заходи відповідно до своїх позитивних зобов'язань згідно зі статтею 8 Конвенції, які були актуальними в контексті зміни клімату.

Таким чином, Швейцарська Конфедерація перевищила свою свободу розсуду і не виконала своїх зобов'язань у цьому відношенні. Таким чином, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Щодо стверджуваного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції

Суд постановив, що пункт 1 статті 6 Конвенції застосовується до скарги асоціації-заявниці в тій мірі, в якій вона стосується ефективного впровадження заходів щодо запобігання зміні клімату відповідно до чинного законодавства, підтвердивши особливу актуальність колективних дій в контексті зміни клімату. Асоціація-заявниця мала статус жертви відповідно до цього положення, тоді як окремі заявниці, з причин, подібних до тих, що були враховані при оцінці за статтею 8 Конвенції, не мали такого статусу.

Суд визнав, що національні суди в своїх рішеннях намагалися розмежувати питання індивідуального захисту від загальних скарг в інтересах суспільства (*actio popularis*), оскільки тільки захист індивідуальних прав гарантується статтею 25а Федерального закону про адміністративну процедуру. Однак Суд визнав, що відхилення позову асоціації-заявниці спочатку адміністративним органом, DETEC, а потім національними судами двох інстанцій, становило втручання в її право на доступ до суду.

Суд встановив, що національні суди не навели переконливих мотивів, чому вони не вважали за потрібне розглядати скарги по суті. Вони не взяли до уваги переконливі наукові докази щодо зміни клімату і не сприйняли скарги асоціації серйозно. Оскільки асоціації-заявниці або окремим заявникам – членкиням асоціації не було надано жодних інших засобів правового захисту, Суд визнав, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Суд вважав за необхідне підкреслити ключову роль, яку відіграють національні суди в судових процесах, пов'язаних зі зміною клімату. Цей факт знайшов своє відображення в прецедентному праві, прийнятому на сьогоднішній день в деяких Державах-членах Ради Європи. Він підкреслив важливість доступу до правосуддя у цій сфері. Крім того, враховуючи принципи спільної

відповідальності та субсидіарності, забезпечення дотримання зобов'язань за Конвенцією покладається в першу чергу на національні органи влади, включаючи суди.

З огляду на свої висновки за пунктом 1 статті 6 Конвенції Суд не вважав за необхідне розглядати скаргу асоціації-заявниці окремо за статтею 13 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою 9 квітня 2024 року та є остаточним.

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявниці за статтею 8 Конвенції на те, що з підстав її звільнення з посади юрисконсультанта Конституційного Суду Албанії, і як наслідку, непроходження перехідної процедури повторної оцінки («процесу люстрації»), органи влади відмовили їй у можливості претендувати на посаду судді Конституційного Суду та після спроби взяти участь у конкурсі встановили заборону строком у 15 років на зайняття цієї посади та деяких інших посад в системі правосуддя.

Заявниця з квітня 2008 року по 30 квітня 2017 року працювала у Конституційному Суді Албанії на посаді юрисконсультанта.

Відповідно до прийнятих у 2016 році змін до Конституції та інших законодавчих актів юрисконсультанти Конституційного Суду мали пройти перехідну процедуру повторної оцінки («процес люстрації»). Відповідні органи – Незалежна кваліфікаційна комісія (НКК) та Спеціальна апеляційна палата (САП) були створені у червні 2017 року, а перша справа щодо перевірки була розпочата у березні 2018 року.

У грудні 2016 року у проєкті, що фінансувався Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та стосувався питань, пов'язаних з реалізацією судової реформи в Албанії, з'явилась вакансія старшого юриста.

В подальшому заявниці було запропоновано вищезгадану посаду в рамках проєкту USAID. 31 березня 2017 року на ім'я Голови Конституційного Суду вона написала заяву про звільнення з 1 травня 2017 року. Заяву було прийнято, і заявниця вийшла на нову роботу, яка краще оплачувалася і на якій вона працювала до квітня 2020 року.

В той же час заявниця спробувала подати заяви про вступ до Школи магістратів, у якій згідно з положеннями законодавства юрисконсультанти Конституційного Суду отримали право пройти процедуру тестування. Незважаючи на недостатню кількість балів на першому етапі тестування, під час другого етапу заявниця отримала 160 балів з 200 і посіла перше місце серед усіх юрисконсультантів та помічників. Водночас вона не стала кандидатом на посаду судді.

Після публікації оголошення про наявність вакантних посад суддів у Конституційному Суді, заявниця вирішила взяти участь у конкурсі. У зв'язку з цим перевірка заявниці була включена до переліку пріоритетних справ *prima facie* і у травні 2018 року її справу було обрано для першочергового розгляду, про що заявницю проінформували у червні 2018 року.

У червні 2018 року заявниця звернулася до НКК з проханням роз'яснити її статус у процедурі перевірки, оскільки вона більше не працювала юрисконсультантом Конституційного Суду і, на її думку, не могла підлягати обов'язковій перевірці на цій підставі. Вона також не могла пройти добровільну перевірку, оскільки не склала іспит у Школі магістратів і не подала заяву про проходження перевірки на добровільних засадах. Заявниця не мала наміру відмовлятися від проходження перевірки щодо себе.

Рішенням НКК від 13 вересня 2018 року було припинено провадження щодо перевірки заявниці, оскільки більше не було жодних правових підстав вважати її «об'єктом перевірки».

Вказане рішення було оскаржено Громадським Уповноваженим та заявницею до САП. Уповноважений просив змінити рішення про припинення справи вказавши, що заявниці заборонено призначатися на будь-які посади в системі правосуддя, перелічені в статті G Додатку до Конституції. Заявниця, в свою чергу, скаржилася на те, що у НКК не було проведено усних слухань, і комісія не була створена на підставі закону, а також не надала належного обґрунтування, зокрема, щодо її правового статусу в процесі перевірки та застосовності статті G. Заявниця також стверджувала, що заборона була непропорційною.

25 липня 2019 року САП змінила рішення НКК від 13 вересня 2018 року, відповідно до яких провадження щодо перевірки заявниці припиняється, а заявниця не може бути призначена протягом 15 років суддею або прокурором будь-якого рівня, членом Вищої ради правосуддя або Вищої ради прокуратури, Вищим інспектором з питань правосуддя або Генеральним прокурором. Зокрема, САП зазначила, що бажання не уникати процесу перевірки могло бути виражене лише шляхом залишення на посаді та проходження цього процесу. Таким чином заявниця після свого звільнення із займаної посади у Конституційному Суді, мала передбачити правові наслідки такого звільнення відповідно до статті G Додатку до Конституції.

30 липня 2019 року Рада з питань призначення суддів (РПС) вирішила припинити розгляд кандидатури заявниці на посаду судді Конституційного Суду. Рада зіслалася на висновки САП щодо п'ятнадцятирічної заборони.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявниця скаржилась на те, що після припинення провадження щодо перевірки їй було заборонено призначатися на посаду судді Конституційного Суду та деякі інші посади в системі правосуддя. Крім того заявниця зазнала репутаційних втрат.

Рішення Суду

Першочергово, ЄСПЛ нагадав, що стаття 8 Конвенції не гарантує, як така, право бути призначеним на посаду державної служби (див. рішення у справах *Bara and Kola v. Albania*, № 43391/18 та № 17766/19, § 55, від 12 жовтня 2021 року, та *Frezadou v. Greece*, № 2683/12, § 28, від 8 листопада 2018 року; див. також *Lorenzo Bragado and Others v. Spain*, № № 53193/21 та 5 інших, §§ 82 та 119, від 22 червня 2023 року) (пункт 56 рішення).

Суд також нагадав свою прецедентну практику щодо застосовності статті 8 Конвенції до спорів, що стосуються, по суті, вже існуючих трудових відносин, включаючи такі результати, як звільнення з посади або пониження на посаді, та наслідки для «приватного життя», що виникають внаслідок цього (див. рішення у справі *Denisov v. Ukraine [GC]*, № 76639/11, §§ 92-117, від 25 вересня 2018 року). У цій справі Суд мав визначити чи зазнала заявниця прямого впливу на свій професійний розвиток і вибір кар'єри внаслідок накладеної на неї п'ятнадцятирічної заборони, і якщо так, то в якій мірі.

а) Стверджувана відмова у доступі до керівних посад у системі правосуддя

ЄСПЛ зазначив, що до заборони заявниця ніколи не обіймала жодної з посад, зазначеної у статті G Додатку до Конституції, зокрема, «магістрату» у розумінні албанського законодавства, тобто судді або прокурора. Таким чином стверджуване втручання у здійснення нею будь-якого права, яке нібито підпадає під дію статті 8 Конвенції, не стосувалося існуючих або попередніх трудових відносин у системі правосуддя.

Суд зазначив, що вступ до Школи магістратів був єдиним шляхом для призначення на більшість посад, згаданих у статті G Додатку до Конституції, а саме судді чи прокурора. Водночас заявниця не змогла успішно завершити даний етап, що позбавило її можливості претендувати на будь-яку кар'єрну посаду в судовій або прокурорській сфері. При цьому ЄСПЛ звернув увагу, що реформа судової гілки влади 2016 року спеціально створила перехідний шлях для юрисконсультів Конституційного Суду з метою продовження кар'єри магістрату за умови, що вони успішно пройшли процедуру перевірки, а також були прийняті до Школи магістратів.

З огляду на національне законодавство, ЄСПЛ дійшов висновку, що ситуація, в якій опинилася заявниця після звільнення з посади юрисконсульта, залишала їй обмежений доступ до невеликої кількості посад високого рівня, на які вона могла б претендувати, в принципі, навіть за відсутності п'ятнадцятирічної заборони. Такий вибір обмежувався посадою судді Конституційного Суду; невеликою кількістю місць у Верховному Суді (наразі чотири місця зарезервовані для юристів з-поза меж судової системи); п'ятьма непрофесійними (не магістратами) членами Вищої судової ради та Вищої ради прокуратури; Генеральним прокурором та Вищим інспектором з питань

правосуддя. ЄСПЛ вказав, що зазначені керівні посади є відкритими для досвідчених юристів (не магістратів), які повинні відповідати низці конкретних додаткових вимог. Що стосується подальшого процесу відбору, то Суд звернув увагу на наявність численних фільтрів або механізмів професійного попереднього відбору, в результаті яких формується короткий список найкращих кандидатів, один з яких потім призначається або обирається вищим органом, що приймає рішення.

Усі ці посади, включаючи посаду судді Конституційного Суду, є вищими посадами в системі правосуддя, які, зрештою, залежать від призначення або обрання політичними органами або, в одному випадку, Верховним Судом. Суд вважає, що стаття 8 Конвенції не гарантує, як така, жодної форми права на зайняття вищих посад у системі правосуддя або доступу до них. Крім того, за обставин цієї справи Суд не може припустити, чи мала би заявниця право – за національним законодавством – обіймати такі керівні посади за інших обставин або чи мала б вона реальні шанси розглядатися як кандидат на цю посаду. Процедури призначення є складними та багаторівневими і залежать, здебільшого, від рішень, що приймаються в кінцевому підсумку політичними органами (див. для порівняння рішення у справі *Shortall and Others v. Ireland* (ухв.), № 50272/18, §§ 53-61, від 19 жовтня 2021 року). Заявниця лише частково реалізувала наявні у неї можливості, висунувши свою кандидатуру на посаду судді Конституційного Суду, але не на інші посади.

Отже, оскільки заявниця скаржилася на несприятливий вплив п'ятнадцятирічної заборони на її право обіймати невелику кількість керівних посад у сфері правосуддя, Суд вважав, що за обставин цієї справи стаття 8 Конвенції не підлягає застосуванню *ratione materiae*.

(b) Інші стверджувані втручання в приватне життя заявниці

Навіть якщо припустити, що законодавство про люстрацію певною мірою обмежувало кар'єрний вибір заявниці під час проходження нею люстрації, слід оцінити, чи відповідали характер і обсяг такого втручання в її приватне життя порогам, необхідним для застосування статті 8 Конвенції. Стверджуване втручання пов'язане з її рішенням розпочати іншу роботу, яка не була пов'язана з системою правосуддя і яку вона вважала такою, що відповідає її професійним прагненням на той час. Це рішення було прийнято під час поточного перехідного процесу повторної оцінки (перевірки) в системі правосуддя в Албанії (пункт 67 рішення).

Стверджуване втручання саме по собі не мало наслідком усунення заявниці від «професії», для якої вона вже отримала підготовку і якою вона займалася до свого звільнення. Фактично суть скарги заявниці стосувалася доступу – як до вакансій у 2018 році, так і до будь-яких майбутніх вакансій – до суддівських

посад і, зокрема, до дев'ятирічного перебування на посаді судді Конституційного Суду.

ЄСПЛ звернув увагу, що законодавство про люстрацію, по суті, вимагало від особи, яка підпадала під одну з категорій, що підлягають люстрації, зробити вибір: або утриматися від добровільної зміни статусу зайнятості в системі правосуддя на час проходження люстрації, або ризикувати бути позбавленим доступу до суддівських або прокурорських посад протягом п'ятнадцяти років. З огляду на це Суд не мав підстав вважати, що рішення заявниці звільнитися у 2017 році було зумовлене будь-якою іншою причиною, окрім її прагнення до професійного розвитку через більш привабливу можливість працевлаштування, і не було пов'язане з будь-якими складними обставинами, що стосувалися її приватного або сімейного життя, для яких звільнення могло б бути єдиним життєздатним рішенням.

У даному контексті ЄСПЛ зазначив, що законодавчі та судові органи влади мають найкращі можливості для оцінки конкретних труднощів у забезпеченні демократичного порядку в їхній державі з огляду на їх безпосередній і постійний контакт з основними рушійними силами своїх країн, суспільствами та їхніми потребами (див. рішення у справі *Animal Defenders International v. the United Kingdom* [GC], № 48876/08, § 111, ECHR 2013 (витяги)). Ризик зловживань у разі пом'якшення загального заходу має оцінювати насамперед Держава. Загальний захід може бути більш прийнятним засобом досягнення законної мети, ніж положення, що дозволяє розгляд кожного конкретного випадку, коли останній може призвести до ризику значної невизначеності, судових розглядів, витрат і затримок, а також дискримінації та свавілля (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *Animal Defenders International*, згадане вище, §§ 108 та 110-11).

У зв'язку з цим Суд звернув увагу, що оскаржувана заборона стосувалася обмеженого доступу лише до окремих керівних посад у системі правосуддя і така заборона не поширювалася на вступ на державну службу чи здійснення адвокатської діяльності. Тобто заявниця не була позбавлена можливості займатися будь-якою іншою діяльністю у сфері права поза межами судової сфери ані через припинення процедури перевірки, ані через відповідну заборону. Таким чином, ЄСПЛ виснував, що оскаржувані заявницею несприятливі наслідки не були достатньо серйозними, щоб досягти рівня, необхідного для застосування статті 8 Конвенції.

Щодо доводів заявниці про негативний вплив оскаржуваного заходу на її репутацію, ЄСПЛ зазначив, що заявниця як колишній юрисконсульт Конституційного Суду, не була визнана винною у вчиненні будь-кого етичного або дисциплінарного проступку і залишалася шанованим фахівцем у галузі права. Водночас заявниці довелося пережити передбачувані для неї наслідки добровільного звільнення з попередньої посади у системі правосуддя під час

важливого перехідного періоду у рамках комплексної реформи такої системи. При цьому до заявниці були застосовані загальні заходи, які поширювались на всіх суб'єктів перевірки, незалежно від причин звільнення. Суд звернув увагу, що рішення САП не містило заяв чи тверджень, що заявниця недостойна працювати в системі правосуддя. Також були відсутні будь-які індивідуалізовані негативні зауваження, висловлені національними органами влади щодо її професійної діяльності, особистості, моральних цінностей або характеру (див. рішення у справі *Gyulumyan and Others v. Armenia* (ухв.), № 25240/20, § 93, від 21 листопада 2023 року).

Зрештою ЄСПЛ виснував, що негативні наслідки стверджуваного втручання в право заявниці на повагу до її приватного життя – включаючи її професійну репутацію, її спробу отримати доступ до посади судді Конституційного Суду або в більш загальному плані на її кар'єрні перспективи – або не підпадали під сферу захисту, або не досягнули необхідного порогу серйозності для того, щоб стаття 8 Конвенції була застосовна в конкретних обставинах цієї справи. Таким чином скарга заявниці була визнана несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції у розумінні підпункту (а) пункту 3 статті 35 та була відхилена у відповідності до пункту 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Заяву визнано непринятною та відхилено.

Ухвала в цій справі прийнята Палатою 9 квітня 2024 року, оприлюднена 2 травня 2024 року та є остаточною.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

ZÖLDI v. Hungary (№ 49049/18)

Обставини справи

Справа стосувалася безуспішних спроб заявниці, яка працювала журналісткою-розслідувачем, отримати інформацію про фінансові операції двох фондів, створених Національним банком Угорщини (далі – НБУ).

Упродовж 2013-2014 років НБУ для підтримки освіти, досліджень, обміну знаннями та пов'язаної з ними діяльності в декількох галузях, переважно в економіці, створив шість фондів, яким надав значні кошти та майно. Мета створення цих фондів та їхні витрати залишалися в центрі уваги громадськості протягом багатьох років, оскільки вони стосувалися використання державних коштів. Фонди отримали кілька інформаційних запитів від журналістів, які запитували про їхні витрати з метою забезпечення прозорості. В опозиційних ЗМІ було опубліковано багато тверджень про те, що фонди фактично слугували цілям «приватизації» державних коштів.

25 лютого 2015 року заявниця подала інформаційний запит до двох таких фондів, Pallas Athéné Geopolitikai Alapítvány (PAGEO) та Pallas Athéné Domus Scientiae Alapítvány (PADS), щодо конкурсів, оголошених цими фондами з метою фінансування стипендій для здобуття ступеня доктора філософії, мобільності дослідників, конференцій, публікацій та дослідницьких програм. Заявниця просила, серед іншого, надати їй імена осіб, які отримали гранти в рамках кожного конкурсу, суму отриманих ними коштів та види діяльності, на які їх було надано. Вона мала намір написати статтю на основі отриманої інформації.

Фонди відмовилися розкрити запитувану інформацію, тому заявниця звернулася до суду з метою оскарження цих рішень.

1 грудня 2015 року під час судового перегляду рішення PAGEO Високий суд міста Будапешта, в частині, що стосується цієї заяви, задовольнив позов заявниці. Він зобов'язав фонд надати їй, зокрема, інформацію про одержувачів грантів, які перемогли в різних конкурсах на отримання фінансування, отримані ними суми та профінансовані заходи.

Будапештський апеляційний суд частково скасував це рішення і відхилив вимогу заявниці щодо розкриття імен одержувачів грантів. Апеляційний суд встановив, що відповідно до статті 3 (б) Закону 2011 року про інформаційне самовизначення та свободу інформації (далі – Закон про захист персональних даних), розкриття персональних даних, запитуваних заявницею, було б можливим лише на підставі конкретного законодавчого положення, що дозволяє таке

розкриття. За відсутності такого положення вимога заявниці не могла бути задоволена.

7 грудня 2015 року під час судового перегляду рішення PADS Високий суд міста Будапешта задовольнив позов заявниці, за винятком її вимоги про надання імен одержувачів грантів, дозволивши цьому фонду залишити ці імена анонімними. Суд встановив, що ці імена не були ані «даними, що становили суспільний інтерес», ані «даними, що підлягали розкриттю в інтересах суспільства» в розумінні Закону про захист персональних даних, а тому розкриття не вимагалось Законом. Суд також зазначив, що, на його думку, захист персональних даних має пріоритет над правом на прозорість використання публічних коштів. Це рішення було залишено Будапештським апеляційним судом без змін. Апеляційний суд підкреслив, що при розгляді справи вирішальне значення мало питання про те, чи дозволяє законодавство доступ до даних, про які йдеться, в інтересах суспільства. Суд визнав суспільний інтерес у розкритті запитуваних даних, однак підкреслив, що за відсутності конкретної правової бази не можна було оприлюднювати імена заявників, які виграли конкурс, як «дані, що підлягають розкриттю в інтересах суспільства».

Заявниця подала конституційну скаргу на ці рішення. Конституційний Суд відхилив вимогу заявниці про скасування рішень судів загальної юрисдикції та відхилив її вимогу про скасування окремих частин Закону про захист персональних даних. Однак він визнав, що законодавчий орган не виконав свій обов'язок щодо імплементації статті 39 (2) Основного закону, яка передбачає прозорість використання державних коштів, і зобов'язав його виправити цей недолік до 30 вересня 2018 року.

2 липня 2019 року Парламент виконав рішення Конституційного Суду, ухваливши Закон № LXVI, який вносив зміни до розділу 1 Закону № CLXXXI від 2007 року про прозорість надання субсидій з державних коштів (далі – Закон про прозорість). Зміни набули чинності 10 липня 2019 року.

Оцінка Суду

Визначаючи, чи має заявниця у цій справі право за статтею 10 Конвенції, Суд застосував принципи, викладені ним у справі *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary* [GC], № 18030/11, §§ 149-80, від 8 листопада 2016 року. Взявши до уваги такі критерії як (a) мета інформаційного запиту, (b) характер запитуваної інформації, (c) роль заявниці та (d) чи була інформація готовою та доступною, Суд дійшов висновку, що заявниця бажала реалізувати своє право поширювати інформацію з питань, що становлять суспільний інтерес, і шукала доступ до інформації з цією метою відповідно до статті 10 Конвенції, а тому стаття 10 Конвенції є застосовною.

З огляду на свій висновок про те, що інформаційний запит заявниці був сумісним *ratione materiae* зі статтею 10 Конвенції, Суд вважав, що, відмовивши заявниці в доступі до запитуваної інформації, національні органи влади втрутилися в її права, передбачені пунктом 1 статті 10 Конвенції.

Що стосується законності втручання, то оскаржувані відмови у наданні доступу до імен одержувачів грантів ґрунтувалися на положеннях Закону про захист персональних даних, а саме на спільному тлумаченні національними судами статей 3 (5), 3 (6) та 26 цього Закону. Тому його можна вважати законним.

Щодо законності мети заходу Суд взяв до уваги аргумент Уряду про те, що обмеження права заявниці слугувало законній меті захисту прав інших осіб, а саме гарантуванню права одержувачів гранту на захист персональних даних, і не знайшов підстав вважати, що це було зроблено з іншою метою.

Щодо питання про те, чи було обмеження права заявниці на доступ до інформації «необхідним у демократичному суспільстві», Суд зазначив, що згідно з його усталеними принципами, будь-яке обмеження свободи вираження поглядів «має бути переконливо доведено» (див., серед інших джерел, *Animal Defenders International v. the United Kingdom* [GC], № 48876/08, § 100, ECHR 2013; *Delfi AS v. Estonia* [GC], № 64569/09, § 131, ECHR 2015; та *Magyar Helsinki Bizottság*, згадане вище, § 187) і має відповідати «нагальній суспільній потребі».

Вирішуючи питання про те, чи був у цій справі інтерес у захисті імен одержувачів грантів такого характеру та ступеня, який міг би виправдати застосування статті 8 Конвенції, Суд повторив міркування, викладені ним у справах *Magyar Helsinki Bizottság*, §§ 191-96, та *L.B. v. Hungary* [GC], № 36345/16, §§ 102-03, від 9 березня 2023 року. У цих справах Суд вже зазначав, що захист персональних даних має фундаментальне значення для здійснення особою права на повагу до приватного і сімейного життя. Таким чином, стаття 8 Конвенції передбачає право на певну форму інформаційного самовизначення, яка дозволяє особам покликатися на своє право на недоторканність приватного життя, коли зачіпаються їхні права за статтею 8 Конвенції. Визначаючи, чи застосовується стаття 8 до певних персональних даних, Суд належним чином враховує конкретний контекст. У справі *Magyar Helsinki Bizottság* Суд встановив, що розумні очікування особи щодо приватного життя можуть бути важливим фактором при оцінці того, чи зачіпають її приватне життя заходи, що здійснюються за межами її будинку або приватного приміщення (§ 193). Суд також взяв до уваги характер даних, про які йдеться, і потенційний вплив розголошення інформації на приватне життя відповідних осіб.

Суд вказав, що у справі, що розглядається, навіть якщо запитувані дані містили імена одержувачів грантів, їхні особи мали значення лише як «одержувачі» державних коштів. (див. *Magyar Helsinki Bizottság*, § 194). Уряд не навів жодних аргументів, окрім посилання на зобов'язання держави у сфері

захисту даних, щодо того, яким чином розкриття їхніх імен вплине на одержувачів грантів при реалізації ними права на захист свого приватного життя. Крім того, Суд також взяв до уваги той факт, що прозорість у розподілі державних коштів є важливим конституційним принципом, а Закон про захист персональних даних та інші законодавчі акти, такі як Закон про прозорість, передбачають розкриття даних, пов'язаних з управлінням та розподілом державних коштів, які можуть включати персональні дані осіб, які отримують від них вигоду (див. пункти 13, 14 і 15 рішення). З огляду на вказане важко стверджувати, що одержувачі грантів, коли вони звертаються до будь-якого з фондів із заявкою на фінансування, не можуть очікувати, що їхні імена, як одержувачів державних коштів, можуть бути розголошені. З огляду на ці міркування Суд вважав, що інтереси захисту прав інших осіб не мають такого характеру і ступеня, щоб виправдати застосування статті 8 Конвенції і привести її у відповідність до права заявниці на свободу вираження поглядів.

Тим не менш, Суд послався на свій висновок у цій справі про те, що захист особистої інформації одержувачів грантів становив законну мету, яка дозволяє обмеження свободи вираження поглядів відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції. Таким чином, залишається питання, чи були засоби, використані для захисту, пропорційними меті, якої прагнули досягти державні органи.

У попередніх подібних справах Суд брав до уваги різні обставини під час оцінки пропорційності: (i) чи були особи, яких стосувався інформаційний запит, особливо відомими публічними особами; (ii) чи піддавали вони самі оскаржувану інформацію громадському контролю; (iii) ступінь потенційної шкоди приватному життю цих осіб у разі розкриття інформації; (iv) наслідки для ефективного здійснення заявником свободи вираження поглядів у разі її нерозголошення; (v) чи наводив заявник підстави для інформаційного запиту; (vi) ступінь суспільного інтересу до питання; і (vii) чи була можливість змістовної оцінки обмежень прав заявника відповідно до національного законодавства, і якщо так, то чи була така оцінка проведена національними органами влади.

У зв'язку з цим Суд послався на свої попередні висновки про те, що, незалежно від того, чи були відповідні особи приватними або державними діячами, вони подавали свої пропозиції на конкурс, що фінансувався державою через два фонди, в правовому середовищі, яке передбачало прозорість в управлінні та розподілі державних коштів (див. пункти 13, 14 і 15 рішення). Крім того, Уряд не зробив жодних заяв, які б вказували на існування будь-якого ризику потенційно шкідливого впливу розкриття імен одержувачів грантів на їхнє приватне життя.

Суд також вважав за необхідне нагадати, що інформаційний запит, спрямований на сприяння прозорості у розподілі коштів платників податків, чітко відповідає критерію суспільного інтересу. Заявниця, яка була журналісткою,

запитувала відповідні дані, оскільки мала намір реалізувати своє право на свободу інформації та зробити внесок у публічну дискусію з питання, що становило значний суспільний інтерес. Її запити були відхилені лише тому, що в чинному на той час законодавстві не існувало положення, яке б дозволяло розкривати особу одержувачів грантів. Як наслідок, органи влади не змогли жодним чином збалансувати права заявниці за статтею 10 Конвенції, з одного боку, і міркування прав особистості та захисту даних, з іншого.

До того ж Конституційний Суд згодом виявив неконституційну законодавчу бездіяльність, яка полягала в тому, що законодавчий орган не прийняв закони, які б забезпечили, наскільки це можливо, збалансовану реалізацію двох конкуруючих основних конституційних прав, тобто права на захист персональних даних та права на доступ до інформації в інтересах суспільства.

За цих обставин Суд констатував, що національні органи влади не навели достатніх підстав необхідності оскаржуваного втручання та не встановили справедливого балансу між конкуруючими інтересами, що перебували під загрозою, з метою забезпечення пропорційності втручання.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 квітня 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася оскарження заявником заходів з заборони органами влади Литви його в'їзду на територію цієї держави з міркувань охорони національної безпеки через відкриту підтримку заявником політики агресії російської федерації.

Заявник вважав, що було порушено його права за статтею 10 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки через застосовані до нього оскаржувані заходи було порушено його право на вільне волевиявлення, а також він був вимушений скасувати свої концерти, квитки на які були вже розкуплені.

Заявник Filip Vedros Kirkorov є громадянином Болгарії та росії, 1967 року народження та проживав на час розгляду справи в місті Москва.

У січні 2021 року на запит Міністерства закордонних справ міграційний орган Литви заборонив пану Kirkorov в'їзд до Литви на 5 років, оскільки він вважався загрозою національній безпеці. Зокрема, влада зазначила, що він був популярним російським співаком і музичним продюсером із сильним впливом у російській федерації та інших державах колишнього СРСР, а тому був інструментом «м'якої сили». Також було встановлено, що він, регулярно даючи концерти в Криму, підтримував російську політику агресії.

Пан Kirkorov звернувся до суду. Зокрема, він стверджував, що він митець і не цікавиться політикою. Його пісні присвячені любові, людським стосункам і природі.

У судових поданнях міграційні органи повторили свої аргументи на користь заборони, заявивши, що пан Kirkorov публічно оприлюднив повідомлення про те, що «повернення» Кримського півострова до росії було «славетною та тріумфальною подією», і назвав себе «представником володимира путіна на сцені».

Апеляцію пана Kirkorov зрештою відхилив – у вересні 2021 року – Вищий адміністративний суд. Він виявив, що його поведінка виправдовувала таку заборону. Також було встановлено, що заборона не була безпідставною: пан Kirkorov не мав родинних, соціальних чи економічних зв'язків із Литвою, і його право виступати в інших країнах-членах ЄС жодним чином не обмежувалося.

Заборона все ще діяла на момент розгляду справи Судом, і пан Kirkorov не міг в'їхати до Литви з 2021 року.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) і статтю 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності), заявник стверджував, що заборона була засобом цензури його політичних поглядів,

і скаржився на втрату доходу та необхідність відшкодування вартості квитків на скасовані концерти в Литві в 2021 році.

Оцінка Суду

Стаття 10 Конвенції

По-перше, Суд встановив, що заборона обмежувала заявника в обміні інформацією та ідеями в Литві, а отже, мало місце втручання в його право на свободу вираження поглядів відповідно до статті 10 Конвенції. Це втручання мало правову основу як згідно з відповідним національним законодавством, так і законодавством ЄС, а його мета – захист національної безпеки та громадського порядку – була законною.

Він також зазначив, що рішення про накладення заборони ґрунтувалося на об'єктивних та аргументованих даних, зокрема, на твердженнях та поведінці скаржника, а не на припущеннях. Дійсно, як заявили міграційні органи та національні суди, заявник не заперечував того факту, що він підтримує дії російської федерації на Кримському півострові.

Він також послався на заяви міграційних органів про те, що росія використовувала проти країн Балтії різні засоби пропаганди, включаючи телебачення, соціальні мережі, фільми та відомих співаків, таких як заявник. Таке пояснення дали національні суди в обґрунтування заборони. Сейм – у своїй резолюції (nutarimas) 2002 року про схвалення стратегії національної безпеки – і Європейський парламент – у своїй резолюції 2016 року про стратегічну комунікацію ЄС для боротьби з пропагандою – дійсно визнали необхідність викриття російської дезінформації та пропагандистської війни.

Загалом у матеріалах справи не зазначено, що національні суди неправильно оцінили факти або що вони застосували закон довільно чи непропорційно. Крім того, рішення судів, які підтримали заборону, були прийняті після заслуховування позиції скаржника.

Зрештою, Суд погодився з національними судами, що заборона не була непропорційною, беручи до уваги, що його права як громадянина ЄС були обмежені лише щодо його в'їзду до Литви та що, в будь-якому випадку, він не мав жодних сімейних, соціальних чи економічних зв'язків з цією країною.

Суд визнав скаргу заявника за статтею 10 Конвенції неприйнятною як явно необґрунтовану.

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції

Суд зазначив, що заявник міг, але не подав позов про відшкодування збитків до литовських цивільних судів у зв'язку зі своєю скаргою на втрату доходу від скасованих концертів.

Тому цю скаргу було визнано неприйнятною, оскільки скажчик не використав усі засоби правового захисту, доступні на національному рівні.

Висновок

Заяву було визнано неприйнятною та відхилено.

Ухвала у цій справі прийнята Палатою 19 березня 2024 року, оприлюднена 18 квітня 2024 року та є остаточною.

BORONENKOV v. Ukraine (№ 9987/14)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника на порушення його прав за статтею 11 Конвенції з огляду на притягнення його до адміністративної відповідальності та накладення на нього штрафу за участь у публічному заході у супереч попередньо накладеній судом забороні його проведення.

Заявник, Viktor Vsevolodovych Boronenkov, є громадянином України, який народився в 1976 році і на час розгляду справи проживав у місті Запоріжжі.

13 травня 2013 року міський голова міста Запоріжжя оголосив, що у суботу, 18 травня 2013 року, з 8:00 до 20:00 у центрі міста заплановано проведення відповідних святкових заходів з метою відзначення Міжнародного дня сім'ї.

17 травня 2013 року міська адміністрація звернулася до Запорізького окружного адміністративного суду із позовом про заборону політичній партії ВО «Свобода», громадській організації «Вимпел України» та організаціям «К.» і «У.» проводити публічні заходи в центрі міста 18 травня 2013 року. Зокрема, ВО «Свобода» мала намір провести мітинг на підтримку всеукраїнської акції «Вставай, Україно!». Метою мітингу було «привернення уваги громадськості до соціально-правових проблем в Україні». Міська адміністрація заявила, що їй буде важко забезпечити проведення заходів, запланованих цими організаціями, одночасно з заходами, запланованими нею з нагоди Міжнародного дня сім'ї. Крім того, адміністрація була повідомлена про ці заходи лише 14 та 15 травня 2013 року і, таким чином, не мала достатньо часу, щоб скоригувати заходи безпеки в центрі міста на ці дати.

17 травня 2013 року Запорізький окружний адміністративний суд задовольнив позов міської адміністрації та заборонив ВО «Свобода» та низці інших організацій проводити мітинги 18 травня 2013 року на площі Маяковського.

17 травня 2013 року заявник, який був членом ВО «Свобода» повідомив Запорізьку міську раду про намір організувати, як приватна особа, захід у центрі міста на підтримку всеукраїнської акції «Вставай, Україно!».

18 травня 2013 року, приблизно о 16:45, в центрі міста почали збиратися люди, які носили та демонстрували символіку ВО «Свобода». Заявник звернувся до учасників через гучномовець, оголосивши про початок мітингу. При цьому міська адміністрація повідомила учасників про рішення суду від 17 травня 2013 року та попросила їх розійтись, однак ця вимога була проігнорована. Учасники, зокрема, зазначили, що прийшли на мітинг на запрошення заявника і рішення

суду на них не розповсюджується. Близько 18:00 учасники мітингу провели зустріч з представниками міської адміністрації. Згодом учасники продовжили мітинг, знявши з себе розпізнавальні знаки, що вказували на їхню приналежність до ВО «Свобода». Мітинг завершився близько 21:30.

24 травня 2013 року міліція звинуватила заявника у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 185-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

27 травня 2013 року Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя зобов'язав заявника сплатити штраф у розмірі приблизно 39 євро за проведення публічного заходу всупереч рішенню суду від 17 травня 2013 року. 5 липня 2013 року Апеляційний суд Запорізької області відхилив апеляційну скаргу заявника, і рішення від 27 травня 2013 року стало остаточним.

В свою чергу, заявник стверджував, що він організував захід 18 травня 2013 року як приватна особа, і що рішення від 17 травня 2013 року його не стосувалося.

Звертаючись до ЄСПЛ, заявник скаржився за статтею 11 Конвенції на порушення його права на свободу зібрань. Також він скаржився за статтею 6 Конвенції на те, що національні суди винесли рішення не на його користь і відмовилися заслухати свідків та дослідити запропоновані ним докази.

Рішення Суду

У контексті заперечень Уряду щодо незначної шкоди, завданої через накладення на заявника штрафу, ЄСПЛ повторив, що порушення права, яким би реальним воно не було з суто юридичної точки зору, має досягти мінімального рівня серйозності, щоб вимагати розгляду міжнародним судом. Оцінка такого мінімального рівня є відносною і залежить від усіх обставин справи. Серйозність порушення повинна оцінюватися з урахуванням як суб'єктивного сприйняття заявника, так і того, що саме об'єктивно знаходилося під загрозою в конкретній справі. Суб'єктивне сприйняття має бути обґрунтоване об'єктивними підставами. Порушення Конвенції може стосуватися важливих принципових питань і, таким чином, завдавати значної шкоди незалежно від матеріального інтересу (див. рішення у справах *Korolev v. Russia* (ухв.), № 25551/05, від 1 липня 2010 року щодо статті 6 та *Obote v. Russia*, № 58954/09, § 28, від 19 листопада 2019 року щодо статті 11). ЄСПЛ також нагадав, що право на свободу зібрань є основоположним у демократичному суспільстві і так само як і право на свободу вираження поглядів, є однією з основ такого суспільства (див., серед інших, рішення у справі *Navalnyy v. Russia* [GC], № № 29580/12 та 4 інших, § 98, від 15 листопада 2018 року) (пункт 16 рішення).

Суд вважав, що у цій справі, стосовно обох скарг, поданих заявником, існувало декілька факторів, які зменшували істотність будь-якої «шкоди», якої зазнав заявник внаслідок подій, на які він скаржився (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі *C.P. v. the United Kingdom* (ухв.), № 300/11, § 43, 2016).

Так, ЄСПЛ вказав, що подані ВО «Свобода» та заявником повідомлення по суті стосувалися однієї і тієї ж події – мітингу на підтримку акції «Вставай, Україно!» у центрі міста Запоріжжя 18 травня 2013 року, метою якого було «привернення уваги громадськості до соціальних та правових проблем в Україні», що є дуже загальним описом, з якого не можливо встановити конкретне питання, що мало надзвичайно важливе значення.

Суд також зазначив, що заявником не було наведено жодних аргументів на підтвердження того, що накладений на нього штраф (39 євро) був суттєвим за обставин, що мали місце у його ситуації (див. згадане вище рішення у справі *Obote*, § 31). Крім того, не існувало жодної загрози, що такий штраф міг в подальшому призвести до більш суворого покарання. До того ж заявник зміг провести відповідний мітинг протягом всього запланованого часу, а саме чотирьох годин. У зв'язку з цим ЄСПЛ не вважав, що оскаржувані заходи мали якийсь «стримуючий вплив» на здійснення заявником його права на свободу зібрань.

ЄСПЛ звернув увагу, що у деяких попередніх справах Суд встановив, що незважаючи на відносну тривіальність покарань, накладених на заявників, шкода, якої вони зазнали, була достатньо значною, щоб вимагати розгляду їхніх справ по суті. Водночас обставини даної справи відрізняються у низці важливих аспектів.

Зокрема, у згаданій вище справі *Obote v. russia* поліція розігнала акцію за 20 хвилин. У справі *Öğrü and Others v. Turkey* (№ № 60087/10 та 2 інших, від 19 грудня 2017 року), на відміну від цієї справи, заявники були правозахисниками, яких неодноразово штрафували, і, з огляду на фінансовий стан заявників, розмір штрафів міг мати на них значний вплив (там само, § 53). Також ЄСПЛ вважав за необхідне зазначити, що в цій справі мета демонстрації була досить розмитою і не була пояснена заявником на жодному етапі національного провадження або перед Судом (на відміну від справ, в яких заявники були покарані, незважаючи на суспільну важливість мети, якої вони конкретно намагалися досягти: *Öğrü and Others*, згадане вище, §§ 7, 11, 15, 19, 23, 26, 30, 34, 38, *Yılmaz Yıldız and Others v. Turkey*, № 4524/06, §§ 7 та 9, від 14 жовтня 2014 року, та *Akarsubaşı and Alçiçek v. Turkey*, № 19620/12, § 6, від 23 січня 2018 року) (пункт 22 рішення).

На підставі вищевикладеного ЄСПЛ виснував, що заявник не зазнав істотної шкоди у розумінні підпункту (b) пункту 3 статті 35 щодо його скарги за статтею 11 Конвенції. Беручи до уваги зв'язок між скаргою заявника за статтею 11

Конвенції та його скаргою за її статтею 6 щодо процесуальних недоліків у провадженні, яке призвело до накладення штрафу, Суд дійшов такого ж висновку щодо останньої скарги. З огляду на обставини справи, ЄСПЛ також вважав, що повага до прав людини, як це визначено в Конвенції та протоколах до неї, не вимагає розгляду скарг заявника за статтями 6 та 11 Конвенції по суті.

Як наслідок ЄСПЛ визнав заяву неприйнятною відповідно до підпункту (b) пункту 3 статті 35 Конвенції. У зв'язку з цим Суд не вбачав необхідності розглядати заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів правового захисту.

Висновок

Заяву визнано неприйнятною та відхилено.

Ухвала в цій справі прийнята Палатою 2 квітня 2024 року, оприлюднена 7 травня 2024 року та є остаточною.

ENERGYWORKS CARTAGENA S. L. v. Spain (№ 75088/17)

Обставини справи

Ця справа стосувалась перекласифікації частини прибутку (субсидії) минулих періодів компанії-заявника як необґрунтованої, та її подальшого зарахування в рахунок майбутньої винагороди, що на думку компанії-заявника становило випадки ретроспективності, заборонені законодавством і суперечило гарантованому ним принципу правової визначеності.

Заявником в цій справі є компанія Energyworks Cartagena S.L. – іспанська юридична особа, заснована в місті Картахені.

Регулювання електроенергетичного сектору

27 листопада 1997 року іспанський парламент прийняв Закон № 54/1997 про електроенергетичний сектор (*Ley del Sector Eléctrico* – Закон про електроенергетичний сектор) з метою поступової лібералізації ринку електроенергії, підвищення енергоефективності, зменшення споживання електроенергії та захисту навколишнього середовища.

Цей закон встановлював два режими: звичайний режим і спеціальний режим, який застосовувався до об'єктів, що використовують відновлювані джерела енергії, та когенераційних установок. Відповідно до спеціального режиму, винагорода, отримана в обмін на постачання енергії на ринок, доповнювалася субсидією з метою забезпечення розумної прибутковості інвестицій (*rentabilidad razonable*), розрахованої з урахуванням вартості грошей на ринках капіталу.

У період з 2002 по 2012 рік до Закону № 54/1997 неодноразово вносилися зміни (Королівські декрети-закони № 7/2006, 6/2009 і 14/2010; і закони № 2/2011 і 15/2012), а також було прийнято низку нормативно-правових актів, що регулюють фінансові рамки (Королівські декрети № 2818/1998, 1433/2002, 436/2004, 661/2007, 1565/2010 і 1614/2010).

Ці нормативно-правові акти, а особливо встановлена в них система винагороди, неодноразово оскаржувалися в національних судах. У різних рішеннях Верховний Суд підтвердив, що система винагороди, включаючи рівень прибутку, розумну рентабельність і формули, що застосовуються, не є непорушною, а навпаки, Уряд має широкі повноваження для її зміни.

З метою подолання структурного дефіциту іспанського електроенергетичного сектору 12 липня 2013 року було прийнято Королівський декрет-закон № 9/2013, яким запроваджено невідкладні заходи для гарантування фінансової стабільності електроенергетичної системи. Цим законодавчим актом

було внесено зміни до Закону № 54/1997, зокрема, щодо визначення розумної рентабельності шляхом заміни посилання з «вартості грошей на ринках капіталу» на «середню дохідність на вторинному ринку десятирічних державних облігацій».

26 грудня 2013 року Закон № 54/1997 було скасовано Законом № 24/2013 про електроенергетику, який мав на меті усунути структурний дефіцит у секторі та встановити нову систему винагороди.

Згідно з новою системою, на додаток до винагороди від продажу енергії, об'єкти отримували специфічну винагороду протягом строку корисної експлуатації, що складалася з двох компонентів: (i) повернення вкладених коштів, що покривало інвестиційні витрати, які не могли бути відшкодовані за рахунок продажу енергії; та (ii) винагорода за операційну діяльність, що покривала різницю між операційними витратами та доходами від участі в ринку виробництва. Ця винагорода мала розраховуватись на основі стандартних доходів від продажу енергії за ринковою ціною, стандартних операційних витрат та стандартної вартості початкових інвестицій для «ефективної та добре керованої компанії». Винагорода за цією системою не повинна була перевищувати мінімальний рівень, необхідний для того, щоб дозволити цим об'єктам отримувати розумну рентабельність. Відповідно до Закону № 24/2013, який зберіг формулювання Королівського декрету-закону № 9/2013, цей мінімальний рівень мав розраховуватись протягом усього нормативного терміну експлуатації об'єкта на основі середньої дохідності на вторинному ринку десятирічних державних облігацій плюс відповідна різниця.

Технічні критерії для розрахунку винагороди були додатково розроблені Королівським декретом № 413/2014 від 6 червня 2014 року, що регулював виробництво електроенергії з відновлюваних джерел енергії, когенерації та відходів, та Наказом IET/1045/2014 від 16 червня 2014 року, що затверджував стандартні параметри винагороди для певних об'єктів, що виробляють електроенергію з відновлюваних джерел енергії, когенерації та відходів. Відповідно до цих критеріїв, об'єкти, які не досягли кінця свого корисного терміну експлуатації, але досягли розумного рівня рентабельності, отримують нульовий прибуток, але продовжуватимуть, де це можливо, отримувати винагороду впродовж решти періоду корисного терміну експлуатації.

Ситуація компанії-заявника

Компанія-заявник є когенераційною установкою, розташованою в місті Картахені (Мурсія), яка розпочала свою діяльність 9 липня 2002 року. За допомогою системиз двох газових турбін та парової турбіни, які працюють на природному газі, вона виробляла (i) електроенергію для власного

споживання, відпускаючи надлишок в мережу, та (ii) теплову енергію, яку постачала іншій компанії.

Винагорода компанії-заявника регулювалася положеннями спеціального режиму, встановленого Законом про електроенергетику та подальшими змінами до нього. Відповідно, її винагорода регулювалася Законом № 54/1997, коли вона розпочала свою діяльність, та Королівським декретом-законом № 9/2013 і Законом № 24/2013 у подальшому.

Відповідно до нормативно-правових актів, прийнятих у 2013 та 2014 роках, розумна рентабельність для таких об'єктів, як об'єкт компанії-заявника, була встановлена на рівні 7,398 % до оподаткування, яка підлягала перегляду кожні шість років. Згідно зі звітом Міністерства з питань екологічного переходу та демографічних викликів, до липня 2013 року Energyworks досягла рентабельності 23,86 %. Хоча компанія-заявник не погоджувалася з цією цифрою, у матеріалах справи відсутня інформація про будь-які дії, які вона здійснила, щоб оскаржити цей розрахунок на національному рівні.

Згідно з інформацією, наданою Урядом та не заперечуваною компанією-заявником, у період з серпня 2013 року до кінця 2016 року Energyworks не отримала жодної суми повернення своїх інвестицій. У період з 2017 по 2019 роки параметри були переглянуті з урахуванням того, що ринкові ціни на електроенергію були нижчими, ніж передбачалося, і компанія-заявник знову отримувала періодичну суму на повернення інвестицій.

Національні провадження

31 липня 2014 року компанія-заявник подала заяву до Палати адміністративних спорів Верховного Суду (*Sala de lo Contencioso-Administrativo del Tribunal Supremo*) про судовий перегляд Королівського Указу № 413/2014 та Наказу IET/1045/2014, стверджуючи, зокрема, що перекласифікація частини прибутку минулих періодів як необґрунтованої та її подальше зарахування в рахунок майбутньої винагороди становили випадки ретроспективності, заборонені статтею 9 § 3 Конституції, і суперечили гарантованому нею принципу правової визначеності.

8 липня 2016 року Верховний Суд відхилив скаргу компанії-заявника чотирма голосами проти трьох. Серед іншого, Верховний Суд вказав, що оскаржуваний Королівський Указ не призводить до ретроспективності, адже він не має негативних наслідків, які походять з минулого, в тому сенсі, що він не скасовує, не змінює та не переглядає минулі субсидії, отримані власниками об'єктів поновлюваних джерел енергії відповідно до [попереднього режиму], а скоріше [він] має вплив (наслідки) з моменту набрання чинності нового режиму.

Компанія-заявник подала скаргу про скасування провадження, стверджуючи про помилки та упущення в обґрунтуванні судового рішення. Скарга була відхилена Верховним Судом 14 жовтня 2016 року.

18 квітня 2017 року Конституційний Суд визнав скаргу компанії-заявника за процедурою *amparo* неприйнятною через відсутність конституційної актуальності.

Компанія-заявник скаржилася на втрату державних субсидій, що, на її думку, становило порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Вона стверджувала, що запровадження нового режиму позбавило її майна. Вона стверджувала, що субсидії, отримані в період з 2002 по 2013 рік відповідно до попередньої правової бази, були інтегровані в її активи, і що нова правова база, прийнята в 2014 році, ретроспективно класифікуючи частину цих доходів як необґрунтовані і застосовуючи складні математичні формули для розрахунку майбутніх субсидій, передбачала обов'язок відшкодувати частину вже отриманих субсидій. Вона стверджувала, що за новою системою будь-які доходи, класифіковані як «необґрунтовані», вираховуватимуться з майбутніх субсидій і повертатимуться державі з відсотками. Вона стверджувала, що, хоча майбутня зміна системи була передбачуваною і законною, її ретроспективне застосування таким не було. Вона стверджувала, що в правових документах не було визначено легітимної мети, і що втручання було непропорційним.

У відповідь на заперечення Уряду щодо прийнятності компанія-заявник заявила, по-перше, що вона не шукала захисту «очікувань», а скоріше минулої винагороди, включеної в її майно, яку, як вона стверджувала, вона була змушена відшкодувати на підставі «незрозумілих математичних формул». По-друге, вона стверджувала, що зазнала скорочення доходів приблизно на 12,5 млн євро на рік і що в будь-якому випадку Уряд «зобов'язує її повернути надмірну винагороду за минулі роки шляхом зменшення майбутньої винагороди».

Що стосується суті справи, то, на думку компанії-заявника, втручання призвело до позбавлення майна, оскільки нова система винагороди вплинула на минулу винагороду, яка була повністю інтегрована в її майно. Оскільки вона вважала реформування системи непередбачуваним, вона заявила, що втручання не було передбачено законом. Крім того, вона вирішила, що позбавлення власності не відповідало суспільним інтересам, як це стверджувалося для виправдання реформи системи. Зрештою, вона стверджувала, що втручання не забезпечило справедливого балансу між загальним інтересом і захистом прав особи, а отже, було непропорційним.

Оцінка Суду

Статус жертви

Перш за все ЄСПЛ зазначив, що національне провадження, порушене компанією-заявником, мало на меті оскарження двох національних норм, а саме Королівського указу № 413/2014 та Наказу ІЕТ/1045/2014, а не індивідуального заходу проти компанії-заявника (пункт 37 рішення).

ЄСПЛ повторив, що для того, аби мати можливість подати заяву відповідно до статті 34 Конвенції, особа, неурядова організація або група осіб повинні мати можливість стверджувати, що «є жертвою порушення ... прав, викладених у Конвенції ...». Для того, щоб особа була визнана жертвою порушення, оскаржуваний захід повинен безпосередньо зачіпати її. Таким чином, Конвенція не передбачає звернення до Суду з метою тлумачення викладених у ній прав і не дозволяє особам скаржитися на положення національного законодавства лише тому, що вони вважають, що це положення може суперечити Конвенції, хоча воно безпосередньо не зачіпає їх (див. рішення у справі *Burden v. the United Kingdom* [GC], № 13378/05, § 33, ECHR 2008). Однак особа може стверджувати, що закон порушує її права, за відсутності індивідуального засобу захисту, якщо від неї вимагають або змінити свою поведінку, або вона ризикує бути притягнутою до кримінальної відповідальності, або якщо вона належить до категорії осіб, на яких законодавство може безпосередньо вплинути (там само, § 34) (пункт 38 рішення).

У цій справі ЄСПЛ зазначив, що не заперечується той факт, що компанія-заявник підпадала під дію спеціального режиму системи винагороди відповідно до Закону про електроенергетику, який був чинним на той час. Він також зазначив, що система оплати праці, встановлена постановами 2013 та 2014 років, застосовувалася до компанії-заявника на практиці. За таких обставин компанія-заявник безпосередньо підпадала під дію законодавства і могла стверджувати, що є жертвою стверджуваного порушення Конвенції (там само, § 35) (пункт 39 рішення).

Поняття «майно», про яке йдеться в частині першій статті 1 Першого протоколу до Конвенції, має автономне значення, яке не обмежується правом власності на фізичні товари і не залежить від формальної класифікації в національному законодавстві: деякі інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть розглядатися як «майнові права», а отже, як «майно» для цілей цього положення. Питання, яке необхідно розглядати в кожній справі, полягає в тому, чи надають обставини справи, розглянуті в цілому, заявнику право власності на матеріальний інтерес, захищений статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (див. рішення у справі *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* [ВП], № 73049/01, § 63, ECHR 2007-I) (пункт 40 рішення).

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції застосовується лише до наявного майна особи. Таким чином, майбутні доходи не можуть вважатися «майном», якщо вони вже не були зароблені або точно не підлягають виплаті. Крім того,

надія на те, що давно припинене право власності може бути відновлено, не може розглядатися як «володіння», так само як і умовна вимога, яка втратила чинність внаслідок невиконання умови (пункт 41 рішення).

Однак за певних обставин «законне очікування» отримання «активу» може також користуватися захистом статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Так, якщо майновий інтерес має характер вимоги, особа, якій він належить, може вважатися такою, що має «законне очікування», якщо існує достатня підстава для такого інтересу в національному законодавстві, наприклад, якщо існує ustalена судова практика національних судів, що підтверджує його існування. Однак не можна стверджувати, що законні очікування не виникають, якщо існує спір щодо правильного тлумачення та застосування національного законодавства, а подання заявника згодом відхиляються національними судами (пункт 42 рішення).

За певних обставин ретроспективне застосування законодавства, наслідком якого є позбавлення особи раніше існуючого «активу», що був частиною її «майна», може становити втручання, яке може порушити справедливий баланс, що повинен підтримуватися між вимогами загального інтересу, з одного боку, та захистом права на мирне володіння майном, з іншого (пункт 43 рішення).

Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

Насамперед ЄСПЛ зазначив, що нова законодавча база включала конкретні гарантії, які запобігали відшкодуванню субсидій, виплачених до липня 2013 року, навіть якщо до цієї дати було перевищено розумний рівень рентабельності. Відповідно, підприємства, які вже досягли обґрунтованої рентабельності, не отримували жодних подальших субсидій, але їм також не буде запропоновано відшкодувати субсидії, отримані понад те, що вважалось обґрунтованим за новими правилами. Компанія-заявник не надала жодних доказів того, що ці гарантії не були застосовані на практиці в її випадку або що її дійсно попросили відшкодувати будь-які раніше отримані суми. З іншого боку, інформація, надана Урядом, свідчила про те, що розрахунок рентабельності інвестицій компанії-заявника з 2013 року дорівнював нулю в деякі роки, але ніколи не був від'ємним показником. Оскільки не було доказів будь-якого прямого або непрямого відшкодування вже отриманих сум, ЄСПЛ переконаний, що нові правила не призвели до ретроспективного позбавлення майна, набутого компанією-заявником до зміни системи оплати праці.

Компанія-заявник стверджувала, що метод розрахунку, запроваджений новим положенням, шляхом врахування минулих субсидій для зменшення майбутніх виплат, фактично нівелював усі раніше отримані суми, що перевищували розумний прибуток, розрахований відповідно до нових встановлених критеріїв (пункт 45 рішення).

У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що попередні правила, які регулювали електроенергетичну систему Іспанії, не встановлювали конкретної суми, яка мала бути отримана в якості прибутку на інвестиції. Навпаки, система субсидій ґрунтувалася на концепції розумної рентабельності інвестицій. Він також вказав, що відповідно до практики Верховного Суду, обґрунтована рентабельність інвестицій може бути скоригована з урахуванням фінансових або технічних факторів, і що право на обґрунтовану рентабельність інвестицій в об'єкти відновлюваної енергетики не означає право на отримання однакової винагороди протягом усього терміну експлуатації об'єкта. Таким чином, на думку ЄСПЛ, не можна стверджувати, що національні суди створили «законні очікування», що розумний прибуток або винагорода за інвестиції залишаться незмінними протягом усього терміну корисної експлуатації об'єкта, якби не зміни в нормативно-правовій базі 2013 року (див., на противагу цьому, рішення у справі *Smokovitis and Others v. Greece*, № 46356/99, § 32, 11 квітня 2002 року). Дійсно, компанія-заявник погодилася з тим, що Уряд має право змінювати майбутні субсидії (пункт 46 рішення).

Не викликає сумнівів той факт, що метод розрахунку враховував раніше отримані суми для встановлення майбутніх субсидій. Однак у випадку компанії-заявника це просто означало, що вона тимчасово перестала отримувати прибуток на інвестиції. Як зазначалося раніше, згідно з інформацією, наданою Урядом, рентабельність інвестицій, наданих компанії-заявнику, була зведена до нуля протягом 3 років після затвердження нових норм, оскільки вважалося, що компанія-заявник вже досягла розумної рентабельності. Хоча компанія-заявник не погоджувалася з цифрами, поданими Урядом щодо досягнутої рентабельності, у матеріалах справи відсутня інформація про будь-які дії компанії-заявника, спрямовані на оскарження розрахунку цієї цифри в національних органах влади. Дійсно, компанія-заявник не надала жодних доказів, якими б заперечувалась достовірність документації, поданої Урядом. Зокрема, вона не надала ЄСПЛ жодної документації щодо своїх доходів та витрат за відповідний період; її твердження ґрунтувалися виключно на висновку експерта (пункт 47 рішення).

Таким чином, ЄСПЛ вважав, що, хоча нові норми могли вплинути на доходи компанії-заявника, зменшивши розумну рентабельність та суми, що підлягають поверненню в якості доходу на інвестиції, вони вплинули лише на субсидії, які мали бути отримані після набрання чинності відповідними положеннями, тобто на субсидії, які слід вважати майбутніми доходами. Крім того, оскільки національне законодавство та судова практика не надавали права на фіксовану та незмінну суму, яка виплачувалася б як розумний прибуток або як дохід на інвестиції, ЄСПЛ вважав, що субсидії, які мали бути отримані на момент набрання чинності новими положеннями, не мали достатньої підстави

в національному законодавстві, щоб кваліфікуватися як «майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, а тому гарантії цього положення не застосовуються (див. рішення у справі *Radomilja and Others v. Croatia* [GC], №№ 37685/10 та 22768/12, § 151, від 20 березня 2018 року) (пункт 48 рішення).

Відповідно, заява була визнана несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції і була відхилена відповідно до пункту 4 статті 35 Конвенції (пункт 49 рішення).

Висновок

Заяву було визнано неприйнятною та відхилено.

Ухвала в цій справі прийнята Палатою 26 березня 2024 року, опублікована 18 квітня 2024 року та є остаточною.

Обставини справи

Справа стосувалась скарги заявниці на те, що її квартира, передана в іпотеку банку, була продана в межах виконавчого провадження до того, як були розглянуті її судові заперечення щодо платіжного доручення на користь банку та його негайного виконання. Це було спричинено як специфікою проваджень щодо платіжних доручень на користь банків, визначеною законодавством Болгарії, так і бездіяльністю національного суду, який розглядав заперечення.

У липні 2005 року заявниця оформила у Центральному кооперативному банку АД (Tsentralna Kooperativna Banka AD) (далі – банк) іпотечний кредит на суму 40 000 євро під заставу квартири, придбаної на ці кошти, строком на 20 років. Відповідно до умов кредитного договору загальна річна процентна ставка становила 9,9 % та могла змінюватись в залежності від ринкових умов та процентної політики банку, а у разі прострочення сплати періодичних платежів могла нараховуватися пеня у розмірі 35 % річних. При цьому, відповідно до застереження про дострокове погашення, якщо заявниця не сплачувала два платежі поспіль або не виконувала інших зобов'язань за договором, банк мав право вимагати стягнення усієї суми залишку невикрашеного кредиту із зверненням стягнення на будь-яке заставлене майно.

Згодом у 2010 році між банком та заявницею було укладено додаткову угоду про внесення змін до договору, якою зокрема, була визначена сума залишку заборгованості – 39 460,06 євро. Також, з метою забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором, між банком, заявницею та її донькою були укладені договори поруки, положеннями яких було передбачено, що адреса квартири, придбаної за рахунок кредитних коштів, є адресою для листування.

Наприкінці 2012 року заявниця ймовірно перестала виконувати свої зобов'язання за кредитним договором.

У жовтні 2014 року банк звернувся до Софійського окружного суду із заявою про видачу платіжного доручення щодо виплати заявницею та її донькою сум несплачених платежів за кредитом. У наданій суду заяві була вказана адреса іншої квартири, у якій постійно проживали заявниця та її донька і яка була подарована заявницею своїй матері.

Софійський окружний суд розглянув заяву банку без повідомлення заявниці на підставі поданих документів та ухвалив рішення про негайне виконання платіжного доручення і виданого на його підставі виконавчого листа. У березні

2015 року було розпочато відповідне виконавче провадження та накладено арешт на заставлену квартиру заявниці.

15 квітня 2015 року заявниця надала суду свої заперечення щодо виданого платіжного доручення, зазначивши, що основна сума боргу за кредитом ще не була погашена. Того ж дня вона подала через Софійський окружний суд апеляційну скаргу на рішення про негайне виконання платіжного доручення, у якій вона посилалася, серед іншого, на недоліки у поданих банком документах, а також відсутність доказів отримання вимог банку, надісланих засобами поштового зв'язку. Крім того, заявниця зверталася до суду з клопотанням про призупинення виконання за виданим платіжним дорученням. У зв'язку із затримкою у розгляді таких клопотань заявниця подала заяву про встановлення строку виконання процесуальних дій (захід, спрямований на пришвидшення розгляду цивільного провадження).

5 жовтня 2018 року Софійський окружний суд відмовив у задоволенні клопотання заявниці. Апеляційну скаргу було направлено до Софійського міського суду.

Остаточним рішенням Софійського міського суду від 25 лютого 2019 року було скасовано рішення суду попередньої інстанції про негайне стягнення за платіжним дорученням з огляду на неналежне направлення банком платіжних сповіщень, а також невірне застосування умови кредитного договору про «обмеження (пришвидшення) строку виконання зобов'язань», оскільки сума боргу, яку вимагав сплатити банк, станом на момент звернення останнього до суду ще не виникла. Водночас, відповідно до роз'яснювального рішення, ухваленого Верховним Касаційним Судом у червні 2014 року, це було абсолютною умовою для видачі платіжного доручення, що підлягає негайному виконанню, та на його підставі виконавчого листа.

В той же час, у липні-серпні 2015 року, квартира заявниці була виставлена на продаж на прилюдних торгах у межах виконавчого провадження, розпочатого на підставі поданого банком виконавчого листа. До вказаного провадження було залучено також іншого кредитора заявниці – фізичну особу, яка ще у 2013 році наклала арешт на квартиру заявниці в межах іншого провадження.

Після низки невдалих спроб, у січні 2016 року квартира заявниці була продана новому власнику за значно меншою ціною – 41 114, 26 євро. Заявниця була повідомлена про реалізацію заставленого майна 14 січня. За наслідками розподілу коштів, отриманих від продажу квартири, банк отримав повне відшкодування витрат, понесених під час виконавчого провадження а також 37 879, 75 євро невиплаченої основної заборгованості та процентів за кредитом. Інший залишок заборгованості за кредитом примусово стягувався за рахунок заробітної плати і пенсії заявниці та її дочки до грудня 2018 року.

Після отримання заперечень заявниці щодо ухваленого платіжного доручення, банк у листопаді 2018 року звернувся до суду з вимогою про визнання суми заборгованості заявниці перед банком за договором. У липні 2020 року Софійський міський суд частково задовольнив його вимоги та ухвалив, що заявниця та її донька, як поручителі, зобов'язані сплатити банку 37 036, 15 євро. При цьому суд відмовив у виплаті 3 787, 62 євро невиплаченої суми основного боргу, 4 308, 48 євро невиплаченої суми процентів та 63, 64 євро неустойки. Суд, серед іншого, зазначив, що лише після вручення заяви про видачу судового наказу, до заявниці може бути застосовне застереження кредитного договору про дострокове погашення.

Заявниця оскаржила таке судове рішення в частині пунктів щодо неустойки та процентів.

Апеляційний суд частково задовольнив скаргу заявниці та у своєму рішенні зазначив, що загальна сума боргу складала 24 100, 97 євро. Він також вказав, що положення про пеню несправедливі та є недійсними відповідно до законодавства про захист прав споживачів, оскільки вони передбачають надмірну процентну ставку, і що до судового наказу, про який просив банк, повинна бути включена лише та частина боргу, яка вже підлягала сплаті на момент завершення надання усних пояснень, представлених у суді. Вказане рішення апеляційного суду було оскаржено банком до Верховного Суду, однак останній відмовив у відкритті касаційного провадження.

У червні 2022 року заявниця звернулася до суду із заявою про зворотне повернення сум, стягнених банком за платіжним дорученням під час виконавчого провадження. Вказане клопотання заявниці було задоволено судом, однак в подальшому таке рішення було скасовано Софійським міським судом. Він зазначив, що єдиним повноважним судом, який міг видати зворотні виконавчі листи був суд, який повністю або частково відхилив вимоги кредитора про судове визнання боргу, а не суд, який видав платіжне доручення. А тому заява про видачу зворотних виконавчих листів мала бути направлена для розгляду до Софійського міського суду. Станом на час розгляду справи в ЄСПЛ розгляд цієї заяви триває.

Посилаючись на статтю 1 Першого протоколу до Конвенції заявниця скаржилася на те, що її квартира була продана в межах виконавчого провадження до того, як були розглянуті її судові заперечення щодо платіжного доручення на користь банку та його негайного виконання. Це було спричинено як специфікою проваджень щодо платіжних доручень на користь банків, визначеною законодавством Болгарії, так і бездіяльністю Софійського окружного суду.

Також заявниця скаржилася за статтею 8 Конвенції, що через вимогу банку вона була позбавлена свого єдиного житла без попереднього розгляду спору по суті.

Оцінка Суду

Щодо стверджуваного порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції

(a) Чи мало місце втручання у право заявниці на мирне володіння своїм майном

Сторонами не заперечувалося, що продаж квартири заявниці на прилюдних торгах в результаті примусового виконання платіжного доручення становив втручання у її право на володіння майном. На думку ЄСПЛ, таке втручання мало бути розглянуто як право Держави «застосовувати такі закони, які вона вважає необхідними для контролю за використанням майна відповідно до загальних інтересів».

(b) Чи було втручання передбачено законом

Заявниця не стверджувала, що продаж її квартири на прилюдних торгах був незаконним з точки зору законодавства Болгарії. Також у даному випадку не можна було говорити про непередбачуваність або неясність застосованих законодавчих положень. З огляду на це ЄСПЛ у даній справі мав встановити, чи забезпечили такі положення справедливий баланс між правом заявниці та будь-якими протилежними (компенсаційними) правами чи інтересами (див. аналогічний підхід у справі *Apostolovi v. Bulgaria*, № 32644/09, § 93, від 7 листопада 2019 року).

(c) Чи переслідувало втручання законну мету

У цьому аспекті ЄСПЛ вказав, що продаж квартири виконавцем був спрямований на задоволення вимог банку до заявниці на підставі кредитного договору, а тому втручання переслідувало законну мету захисту прав кредиторів

(d) Чи було втручання пропорційним переслідуваній законній меті

ЄСПЛ підкреслив, що його завданням, в даному випадку, є не абстрактний перегляд національного законодавства, а встановлення того, чи призвів спосіб його застосування по відношенню до заявниці до порушення Конвенції або Протоколів до неї.

Суд встановив, що процедури щодо стягнення за платіжним дорученням засновані на принципі *du contentieux* (який полягає у перекладенні відповідальності за процесуальні дії на відповідача). Така процедура була

запроваджена у ЄС та Болгарії у 2008 році. Однак у даному випадку мав місце підвид такої процедури, відповідно до якого немає жодних обмежень по сумах, що можуть бути стягнуті, платіжне доручення (на вимогу кредитора) може бути негайно виконано, при цьому заперечення боржника не призупиняють таке виконання, що було ключовою особливістю процедури. Підставою для видачі платіжного доручення у такому випадку була бухгалтерська звітність банку, яка вважалася достатньо надійною для задоволення вимог банку до моменту розгляду будь-яких правових заперечень проти виданого платіжного доручення.

Незважаючи на те, що така схема може здатися винятковою у порівнянні з іншими Договірними Державами, в принципі, важко поставити під сумнів вибір цієї схеми болгарським законодавчим органом. Відповідно до статті 1 Першого протоколу, має поважатися бачення національного законодавчого органу того, що саме є «в інтересах суспільства» у соціальних та економічних питаннях, якщо тільки таке бачення не є явно безпідставним (див., серед інших рішень, *Immobiliare Saffi v. Italy* [GC], № 22774/93, § 49, ECHR 1999-V; *J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. the United Kingdom* [GC], № 44302/02, § 75, ECHR 2007-III; та *Béla Németh v. Hungary*, № 73303/14, § 33, від 17 грудня 2020 року). Крім того, Договірні Держави мають значну свободу розсуду щодо того, як збалансувати права кредиторів та боржників у виконавчому провадженні (див. *Vrzić v. Croatia*, № 43777/13, § 107, від 12 липня 2016 року; та *Béla Németh v. Hungary*, № 73303/14, § 45, від 17 грудня 2020 року) (пункт 139 рішення).

Водночас ЄСПЛ зазначив, що свобода розсуду, якою користуються Договірні Держави у цій сфері, не може бути безмежною. Справедливий баланс, необхідний відповідно до статті 1 Першого протоколу, вимагає від Держави, яка обрала систему, що передбачає виконання оскаржуваних банківських вимог до повного змагального розгляду судом, і поєднує це примусове виконання з засобами правового захисту для боржників без призупинення, гарантій, щоб у випадку застосування такої системи до боржників-споживачів (таких як заявниця), суди могли розглядати будь-які правові заперечення щодо заявлених вимог, спрямовані на припинення примусового виконання та запобігання втручання в майно боржників внаслідок необґрунтованих чи частково необґрунтованих вимог (див., *mutatis mutandis*, *Rousk v. Sweden*, № 27183/04, § 117, від 25 липня 2013 року).

Суд вказав, що первісний розгляд заяви банку про видачу платіжного доручення лише на підставі наданих банком документів та без повідомлення заявниці був недостатнім для задоволення вищезазначеної процесуальної вимоги.

Далі ЄСПЛ констатував, що три способи правового захисту, які використала заявниця після вручення їй платіжного доручення також виявилися недостатніми з огляду на те, що Софійський окружний суд несвоєчасно розглянув подані нею

скаргу на рішення про негайне виконання платіжного доручення та клопотання про призупинення такого виконання, що призвело до продажу квартири. По-друге, до внесених у 2019 році змін, національні суди не могли утримуватися від видачі платіжних доручень на користь банків, що підлягали негайному виконанню, або призупинення виконання, навіть якщо заява банку стосувалася споживчого кредиту, який містив несправедливі умови. В подальшому, з метою приведення болгарського законодавства у відповідність до прецедентної практики Суду справедливості Європейського Союзу щодо захисту прав споживачів, ця схема була змінена.

Так, в основу можливості примусового виконання платіжного доручення на користь банку до розгляду будь-якого судового спору проти нього була покладена презумпція мінімального ризику того, що банківські записи, на підставі яких видається доручення, будуть неточно відображати дійсну суму боргу перед банком. Цієї презумпції складно притримуватися при наявності несправедливих умов у договорі споживчого кредитування, які є недійсними і відповідно не мають обов'язкової сили для споживача (пункт 146 рішення).

Саме вказана ситуація мала місце у справі заявниці, зокрема, суди висували, що окремі пункти кредитного договору (які встановлюють штрафні санкції у вигляді пені та дозволяють банку змінювати договірну процентну ставку в односторонньому порядку на підставі нечітких критеріїв) були несправедливими і, відповідно, недійсними. Як наслідок, визнана у судовому порядку сума боргу була значно менша суми, яку банк отримав внаслідок продажу квартири заявниці на підставі виданого платіжного доручення.

(В) Додаткові заходи, які, ймовірно, могли б завадити продажу квартири на прилюдних торгах

На думку Уряду, таких наслідків можна було б запобігти, якби заявниця вжила деяких подальших процесуальних кроків. Водночас ЄСПЛ не погодився з таким доводом та підкреслив, що згідно прецедентної практики Суду, якщо заявник використав один засіб правового захисту, від нього не можна вимагати використання будь-якого іншого засобу правового захисту, який по суті переслідує ту саму мету (див., серед багатьох інших рішень, *Shesti Mai Engineering OOD and Others v. Bulgaria*, № 17854/04, § 86, від 20 листопада 2011 року, та *Grbac v. Croatia*, № 64795/19, § 126, від 16 листопада 2021 року), якщо тільки інший засіб не є явно більш відповідним для його /її ситуації та не пропонує кращі перспективи успіху (див. рішення у справі *Zlatanov v. Bulgaria* (ухв.), № 53050/21, § 174, від 30 січня 2024 року, з подальшим посиланням). За результатами аналізу національного законодавства, ЄСПЛ дійшов висновку, що подальші кроки заявниці були б не просто менш ефективними, а фактично їй недоступними.

- Оскарження рішення Софійського окружного суду про відмову у задоволенні клопотання заявниці про зупинення виконання платіжного доручення

ЄСПЛ погодився з тим, що заявниця могла оскаржити зазначене вище рішення, однак її квартира вже була продана, грошові кошти розподілені за два з половиною роки до цього і виконання платіжного доручення здійснювалося за рахунок пенсії та заробітної плати.

- Надання забезпечення банку на підтвердження клопотання заявниці про відстрочення виконання платіжного доручення; неформальне звернення заявниці до банку та державного виконавця щодо використання засобів правового захисту проти платіжного доручення

З процесуальної точки зору ЄСПЛ підтвердив, що заявниця мала можливість обґрунтувати своє клопотання про відстрочення негайного виконання платіжного доручення своєю готовністю надати забезпечення банку, водночас, навіть за наявності фінансової можливості продаж квартири це не зупинило б. Ба більше, саме подання такого клопотання у відповідності до національного законодавства не зупинило виконання платіжного доручення. Причому таке клопотання могло бути розглянуто лише районним судом, який у випадку заявниці здійснив його розгляд лише через два з половиною роки.

Суд також звернув увагу, що повідомлення заявницею банку та виконавця про свої заперечення та оскарження виданого платіжного доручення також автоматично не зупинили б його виконання.

Зрештою, розглянувши інші доводи Уряду, ЄСПЛ виснував, що заявниця не мала у своєму розпорядженні інших ефективних процесуальних засобів для зупинення виконання платіжного доручення до того, як воно призвело до продажу квартири заявниці та подальшого розподілу отриманих коштів.

Окремо ЄСПЛ дослідив доводи Уряду щодо засобів правового захисту, які могла б використати заявниця вже за наслідками продажу своєї квартири, а саме – скасування виконавчого листа та звернення до суду із позовом про відшкодування збитків, завданих діями банку. Суд звернув увагу, що такі способи захисту стали доступними заявниці лише після завершення розгляду справи по суті та більше ніж через 6 років після продажу її квартири внаслідок багаторічної бездіяльності Софійського окружного суду. ЄСПЛ також вказав, що розгляд позову заявниці про відшкодування завданих збитків ймовірно триватиме роками, і призведе до додаткових витрат і процесуальних зусиль заявниці. Водночас ЄСПЛ підкреслив, що невикористання таких засобів правового захисту, спрямованих на пом'якшення чи компенсацію фінансових збитків, може бути враховано відповідно до статті 41 Конвенції.

Підсумовуючи, ЄСПЛ констатував, що загалом діючі на той час положення, які регулювали порядок видачі та оскарження платіжних доручень,

що підлягають негайному виконанню на користь банків, а також спосіб застосування вказаних положень до заявниці, порушували справедливий баланс між її правами та правами банку, поклавши при цьому на заявницю надмірний та непропорційний тягар. Таким чином мало місце порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (пункт 160 рішення).

Щодо стверджуваного порушення статті 8 Конвенції

За цією скаргою головне питання полягало в тому, чи була квартира, яка належала заявниці та в подальшому продана на виконання платіжного доручення банку, «житлом» у розумінні пункту 1 статті 8 Конвенції і, відповідно, чи застосовуються її положення.

ЄСПЛ звернув увагу, що у кредитному договорі було визначено, що надана у кредит сума має бути використана для придбання заявницею квартири, про яку йде мова, без уточнення цілей використання. Додатковою угодою від 2010 року було передбачено, що адреса придбаної квартири є адресою для листування заявниці та її доньки. Водночас у жовтні 2014 року, коли банк звернувся до заявниці щодо платіжного доручення, він вказав адресу іншої квартири, у якій заявниця та її донька постійно проживали і право власності на яку належало матері заявниці. Крім того, ЄСПЛ встановив, що у постанові виконавця 2015 року, адресованій заявниці, була вказана адреса іншої квартири, у якій постійно проживали заявниця та її донька, а адреса придбаної за рахунок кредитних коштів квартири – як «альтернативна адреса». В усіх подальших документах виконавця за 2015-2016 роки квартира, належна матері заявниці, була визначена як місце постійного проживання та поточна адреса.

Таким чином, ЄСПЛ констатував, що наявних матеріалів недостатньо для підтвердження висновку про те, що квартира, придбана за кредитним договором, була житлом заявниці у 2014-2016 роках. При цьому Суд зауважив, що заявниця нічого не сказала про свою поточну адресу, яка за законодавством Болгарії є місцем проживання і може збігатися з постійною адресою. Також ЄСПЛ взяв до уваги, що на придбану квартиру вже був накладений арешт іншим кредитором заявниці у травні 2013 року, а на момент огляду квартири державним виконавцем у квітні 2015 року в ній ніхто не проживав, до того ж була відсутня електроенергія.

Зрештою Суд вказав на недоведеність заявницею факту того, що продана на виконання платіжного доручення квартира була її «житлом» у відповідний час і дійшов висновку, що скарга у цій частині є несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції у розумінні підпункту (а) пункту статті 35 Конвенції і повинна бути відхилена згідно з пунктом 4 статті 35 Конвенції. У зв'язку з цим ЄСПЛ не вбачав необхідності перевіряти аргумент Уряду про те, чи вичерпала заявниця усі внутрішні засоби правового захисту у цій частині.

Щодо стверджуваного порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції

Також заявниця скаржилася за пунктом 1 статті 6 Конвенції на порушення доступу до суду внаслідок виданого щодо неї платіжного доручення та за статтею 13 Конвенції на те, що у неї не було ефективних засобів правового захисту щодо своїх скарг за пунктом 1 статті 6, статтею 8 та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

З цього приводу ЄСПЛ зазначив, що у світлі розгляду скарги за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції у даній справі не виникає окремих питань за іншими статтями, і тому Суд не вбачає необхідності розглядати прийнятність або суть скарг у цій частині.

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Заява в частині порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) була визнана непринятною та відхилена.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 16 квітня 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

РІШЕННЯ ЄСПЛ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття 2 Конвенції (право на життя)

USACHENKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 69557/13): непроведення ефективного розслідування смерті чи дорожньо-транспортних пригод, які становили загрозу життю, до яких не були причетні представники держави – порушення

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

KARTER v. Ukraine (№ 18179/17): неефективне розслідування органами досудового розслідування двох словесних і фізичних нападів на заявника, вчинених через його сексуальну орієнтацію – порушення статті 3 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції

KOLDOBENKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 7734/22 та 6 інших – див. перелік у Додатку): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік у Додатку) – порушення статей 3 та 13 Конвенції

POGIBKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 43002/20 та 2 інші – див. перелік у Додатку): непроведення ефективного розслідування жорстокого поводження, вчиненого приватними особами, або за обставин, які виключають причетність представників держави – порушення

YEREMENKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 34958/22 та 5 інших – див. перелік у Додатку): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік у Додатку) – порушення статей 3 та 13 Конвенції

CHUPRYNA AND OTHERS v. Ukraine (№ 22896/22 та 4 інші – див. перелік у Додатку): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік у Додатку) – порушення статей 3 та 13 Конвенції

Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

KUZMENKO v. Ukraine (№ 23911/16): незаконне тримання під вартою та відсутність підстав для продовження такого строку – порушення

NAGABAS AND KARPENKO v. Ukraine (№ 42523/16 та № 14526/16): недостатність суми відшкодування за незаконне тримання під вартою, присудженої першому заявнику під час провадження на національному рівні – порушення пункту 5 статті 5 Конвенції

NOVOSYOLOV v. Ukraine (№ 54109/22 та № 25459/23): надмірна тривалість тримання під вартою під час досудового розслідування; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік у Додатку) – порушення

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

BOYCHUK AND RASPRYAKHIN v. Ukraine (№ 61415/13 та 2 інші – див. перелік у Додатку): обмеження заявників у доступі до суду через необґрунтовану відмову національних судів у задоволенні клопотань про звільнення від сплати судового збору – порушення

DENYSYUK AND OTHERS v. Ukraine (№ 24535/17 та 3 інші – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість цивільних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

GUSELNYKOV v. Ukraine (№ 32526/13): неправильне визначення судом першої інстанції юрисдикції спору заявника та подальший розгляд його справи за правилами адміністративного судочинства замість цивільного – порушення

KORNIYENKO AND CHERTAN v. Ukraine (№ 59668/09): надмірна тривалість цивільних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

PATRYKEY AND OTHERS v. Ukraine (№ 10483/17 та 4 інші – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість цивільних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

SYUR AND OTHERS v. Ukraine (№ 8235/22 та 3 інші – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість кримінального провадження та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

YAKOVENKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 1319/23 та 6 інших – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість кримінальних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

YAROSH AND OTHERS v. Ukraine (№ 3479/22 та 6 інших – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість кримінальних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)

SOTO TREVINO v. Ukraine (№ 12498/21): надмірна тривалість провадження у справі заявника, протягом якого він був позбавлений можливості спілкуватися зі своєю малолітньою дитиною; неналежне ставлення органів державної влади

до звернень заявника про допомогу у виконанні ухвали про встановлення графіку спілкування, що порушувало право заявника на вжиття заходів з метою його возз'єднання з дитиною та суперечило зобов'язанню органів державної влади сприяти такому возз'єднанню – порушення

Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)

ROMANENKO v. Ukraine (№ 51010/13 та № 2843/16): відмови органів державної влади у задоволенні двох запитів заявника про доступ до інформації, зокрема декларацій міського голови, членів його сім'ї та інших посадових осіб, що обмежували права заявника як журналіста отримувати та поширювати інформацію з питань, що становили суспільний інтерес, і таке обмеження свободи вираження поглядів не було пропорційним законній меті, яка переслідувалася – порушення

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (квітень 2024 року) / Відп. за вип.:
О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2024. – 62 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>;

<https://hudoc.echr.coe.int>

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 [@supremecourt_ua](https://wa.me/supremecourt_ua)

 so.supreme.court.gov.ua